

Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011

Co předcházelo?

Zdravotní péče o duševně nemocné si k dnešním dnům prošla dlouhou a nelehkou cestou. Samotné její počátky jsou pro většinu z nás v nedohledném dávnověku, kdy naprostá většina lidí ani netušila, že něco jako duševní nemoc vůbec existuje. Běžná populace sice vnímala odlišnost takto postižených, ale přisuzovala ji temným silám a posedlosti d'áblem. Z toho potom pramenil nejenom strach z nemocných, ale i opovržení nad nimi a především lhostejnost. Podle toho se k nim také většinová populace chovala.¹

Pomineme-li antický svět, bylo od středověku ošetřování duševně nemocných spjato s obecnou péčí o chudé a nemocné vůbec. Stejně jako jinde v Evropě, hledejme i u nás její základ v církvi a v činnosti řeholních řádů. Zvláště v Praze vedl zájem zainteresovaných k zakládání špitálů při klášterech. Ale i v případě, že za zřízením špitálu stála světská ruka, vedením byla pověřena církev. Duševně nemocným se zde dostalo alespoň nejnutnějšího zaopatření. Nemůžeme si však představit, že by existovala nějaká systematická péče. Jednalo se především o izolaci nemocných od ostatních lidí. Ti, kteří nebyli přijati do špitálů, skončili ve sklepeních nebo v šatlavách, kde se o ně staral dráb. Při léčbě se věřilo na účinek modliteb. U netečných se užívalo k jejich povzbuzení čichání ostře pronikavých zápachů, pálení železem a podobné praktiky. Naopak neklidní se ponořovali do studené vody, byli svazováni nebo přivazováni ke kůlům a odsuzovali se k tělesným trestům.² Teprve v 18. století se díky osvícenství dostává do popředí humánnější přístup v léčení, ale především společnost si pod vlivem lékařů začíná připouštět existenci duševních nemocí. Toto „prohlédnutí“ mělo u nás podíl na zrušení zákona o čarodějnictví.

Od poloviny 18. století vznikaly po Evropě specializovaná zařízení pro duševně nemocné, tzv. ústavy pro choromyslné. V Čechách bylo v roce 1783 při nemocnici milosrdných bratří v Praze zřízeno zatím jen oddělení pro duševně nemocné kněze. První skutečný ústav se otevřel 1. listopadu 1790 v Praze v prostorech dnešní Všeobecné fakultní nemocnice na Karlově náměstí. Jeho vznik lze chápat jako počátek opravdového zájmu o duševně nemocné, byť připomínal spíše věznici než zdravotnické zařízení. Byl určen pro pacienty neklidné a svému okolí nebezpečné a po dlouhou dobu zůstal v Čechách ústavem jediným (rozuměno pouze Čechy bez Moravy). Jako součást obecné nemocnice setrval do roku 1846, kdy se osamostatnil. Zpočátku podléhal českému zemskému guberniu, které dohlíželo na jeho řádný chod. V roce 1853 převzalo část kompetencí české místodržitelství a v roce 1862 přešel do správy Zemského výboru Království českého. O finanční záležitosti se starala Zemská pokladna a účtárna.³

Od počátku svého vzniku však bojoval pražský ústav především s nedostatkem volných lůžek, který řešil koupí přilehlých budov (augustiniánský klášter u kostela sv. Kateřiny v roce 1826), přístavbami i novou výstavbou ve svém nejbližším okolí. Když tyto možnosti vyčerpал, hledal východisko ve zřízení pobočky mimo Prahu. K tomuto účelu zakoupil zemský výbor v roce 1869 bývalý piaristický klášter v Kosmonosech u Mladé Boleslavi a po nutné adaptaci sem byli v témže roce přemístěni první chronicky nemocní pacienti. V roce 1875 se započalo se stavbou samostatného ústavu v Dobřanech u Plzně, po které následovalo otevření pobočky v Opařanech u Tábora v roce 1888. Ale už tehdy bylo zřejmé, že ani tato kapacita nebude dostačující.

¹ Marková, Eva a kol.: Psychiatrická ošetrovatelská péče. Praha 2006, s.26-27.

² Tamtéž.

³ Národní archiv v Praze, f. Zemský ústav pro choromyslné v Praze, inventář, s. 9, Praha 1975.

Proč padla volba na Horní Beřkovice?⁴

V roce 1888 uložil zemský sněm zemskému výboru úkol, aby vyhledal místo, které by bylo nejvhodnější a nejlevnější pro stavbu nového, nebo rozšíření stávajícího ústavu pro choromyslné tak, aby to umožňovalo zřídit 500 – 600 nových lůžek. Variant se objevilo několik. S vidinou hospodářského i prestižního přínosu pro město se s nabídkou volného pozemku k výstavbě přihlásila Chrudim. Za její volbu se u zemského výboru samozřejmě vehementně přimlouvalo vedení města s poukazem na to, že v celých východních Čechách žádný obdobný ústav není a pacienti by nemuseli cestovat takovou dálku do Prahy.⁵ V úvahu dále připadalo rozšíření některého ze stávajících zařízení. Rozšíření pražského a dobřanského však zemský výbor zamítl, proto zůstaly ve hře pouze ústavy v Kosmonosech nebo Opařanech. A do třetice se svou nabídkou na prodej vlastních nemovitostí přišli majitelé zámku v Kosmonosech a Horních Beřkovicích. Tehdejší majitel zámku v Horních Beřkovicích Josef Černý učinil svou nabídku na odkup písemně 23. května 1889 za 160 000 zlatých rakouské měny.⁶

Zemský výbor sice uvažoval, že výstavbou nového ústavu tzv. na „zeleném drnu“ lze nejlépe vyhovět tehdy moderním požadavkům na léčbu duševních nemocí, ale také si uvědomoval, že taková stavba by trvala několik let, kdežto nových volných lůžek bylo potřeba hned, a ve výsledku by novostavba byla mnohem dražší než třeba odkoupení už stávající budovy od některé soukromé osoby.

Zemský sněm tlačil na zemský výbor, aby celou záležitost nějak vyřešil co nejrychleji. Nakonec rozhodly peníze. Zemský výbor stanovil, že maximální konečný náklad na zřízení požadované kapacity lůžek nesmí překročit 200 000 zlatých rakouské měny. Kosmonoský zámek se ukázal malý, ve špatném technickém stavu a navíc nevhodně členěný. Jeho adaptace by stála příliš mnoho peněz. Rovněž tak výstavba nového pavilonu v Opařanech nebo Kosmonosech by převyšovala požadovaný limit. Jako jediný kandidát tak zůstal zámek v Horních Beřkovicích, který už od počátku prosazovali jak referent pro záležitosti zemských ústavů MUDr. Eduard Grégr, tak i tehdejší ředitel Zemského ústavu pro choromyslné v Praze MUDr. Benjamin Čumpelík. Argumentovali blízkostí pražského ústavu a možností rozšiřovat budoucí ústav směrem do zámeckého parku a také výhodnou polohou poblíž hlavní železniční trati Praha – Děčín. Svou podporu vyslovila i Správní komise okresního zastupitelstva v Roudnici nad Labem. Josef Černý sice původně za zámek požadoval částku 160 000 zlatých rakouské měny, ale při opakovaných jednáních se zemským výborem se nakonec dohodli na 120 000 zlatých. K této částce se připočítaly předběžné náklady na adaptaci ve výši 80 000 zlatých, čímž nebyl překročen plánovaný rozpočet.⁷ Smlouva o prodeji byla podepsána 29. března 1890. Cenu zahrnoval zámek, zámecký park, přílehlé zahrady a vodovod.⁸ Zemský výbor Království českého se tak stal jejich majitelem.

⁴ První písemné zprávy o obci jsou z roku 1344 a její původní název až do roku 1676 zněl Beškovice. Prvními známými majiteli byl rod Beškoviců, který odvozoval svůj predikát od názvu obce. V průběhu dalších staletí přecházela obec i s původní tvrzí, která snad stála v místě pozdějšího pivovaru, do vlastnictví různých rytířských rodů. V roce 1684 přestavěl Ferdinand Scheindlern středověkou tvrz do barokní podoby. Po výstavbě dnešního zámku se změnila na byty zaměstnanců zámku a na správní účely. Dnešní hlavní budova zámku byla vystavěna hrabětem Františkem Hartigem v letech 1738-1756. Obě, tehdy pouze přízemní křídla se následně přistavěla v letech 1770 -1780.

⁵ Podřipan, r.1890, č.15

⁶ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, zdravotní, sociální a veterinární záležitosti, karton č. 3328.

⁷ Podřipan, r.1890, č.15.

⁸ Archiv PL Horní Beřkovice, Trhová smlouva z 29.března 1890(kopie).

Otevření ústavu

Již od tohoto dne se v regionálním dobovém tisku píše o hornobeřkovickém zámku jako o Ústavu pro choromyslné v Horních Beřkovicích a s jeho vznikem je předvídan i všestranný rozvoj samotné obce Horní Beřkovice.⁹ Cesta k jeho otevření pro nemocné však trvala ještě celý rok. Ihned po zaschnutí podpisů na smlouvě se přikročilo k adaptaci zámku. Najímaly se řemeslnické firmy, které by provedly nezbytné práce na zřízení požadovaných ložnic, společenských místností, toalet, koupelen, chodeb, kuchyně apod. Plánovala se postupná rekonstrukce s tím, že jak to rychlost úprav dovolí, budou postupně přijímány i další pacientky. Následně 1. října 1890 schválil zemský sněm vyhlášku, kterou vyzval živnostníky a firmy ze středních a severních Čech, aby předložili své nabídky na zásobování ústavu vším potřebným od potravin přes textil, nábytek, dříví na topení až po léky. Vyhláška určovala požadavky na kvalitu dodávaného zboží, které se museli všichni dodavatelé podříditi. Zájemci se měli hlásit do 5. listopadu 1890.¹⁰

Statkář Josef Černý (v buřince), původní majitel.

Optimistické úvahy původně předpokládaly otevření ústavu od počátku ledna 1891, ale teprve 4. dubna 1891 pokročily adaptační práce natolik, že mohlo být přijato prvních 38 ošetřovatek z Prahy. V tento den tak vstoupilo do „života“ nové zařízení pod svým prvním oficiálním názvem: „Královský český zemský filiální ústav pro choromyslné v Horních Beřkovicích“. Tento název mu zůstal až do roku 1919. Do konce roku 1891 se zvýšil počet ošetřovatek na 88.¹¹

⁹ Podřipan, r. 1890, č. 15.

¹⁰ Podřipan, r. 1890, č. 40.

¹¹ Archiv PL Horní Beřkovice, Kniha příjmů č.1, též. chorobopisy pacientů č.2-88.

Rozvoj ústavu do roku 1918

Prvním ředitelem byl zemským výborem jmenován MUDr. Jan Klučina, který tuto funkci zastával do roku 1897.¹² Na něm teď záležel vlastní rozjezd ústavu, který byl ve své základní funkci určen především pro chronicky duševně nemocné a asociální ženy. Tím, že byl pobočkou pražského, se sem primárně umísťovaly pacientky z přeplněného mateřského ústavu, případně i z Kosmonos. Přimo z „venku“ se mohlo přijímat pouze po předchozím povolení ředitelství v Praze.¹³

Na svém počátku se ústav skládal z hlavní dvoupatrové budovy zámku a ze dvou přízemních křídel tvořících čtvercové nádvoří. Z východní strany na zámek navazoval park. Okolní pozemky patřily vyšehradské kapitule, či jiným vlastníkům a mezi dnešními pavilony „E“ a „R“ se táhla zeď, která oddělovala park od jednotlivých parcel.

Aby bylo možné zvýšit kapacitu lůžek a zajistit také nějaké provozní zázemí, obě přízemní křídla se o patro zvýšila a zařídila jako kanceláře, skladiště, prádelna, kuchyně, dílny i pokoje pro nemocné.¹⁴ Tyto úpravy měly zajistit lůžkovou kapacitu jen asi 250 míst. Proto již 11. května 1892 uložil zemský výbor svému technickému oddělení pro stavby vypracovat projekt a rozpočet k rozšíření ústavu na 500 lůžek. Rozšíření se ukázalo akutním, protože v roce 1893 měl přeplněný ústav 350¹⁵ a roku 1897 dokonce 415 lůžek. Technické oddělení sice projekt vypracovalo, ale jeho realizace byla z rozličných důvodů odložena. K umístění pacientek s infekčními nemocemi se zadaptoval bývalý skleník. Veškeré akce, nákupy a provoz hradil zemský výbor z vlastních prostředků.

Pohled na původní vstupní bránu léčebny.

¹² 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990.

¹³ Heveroch, Antonín a kol.: Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách. Praha 1926, s. 169.

¹⁴ Archiv PL Horní Beřkovice, Výroční zpráva o král. českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Beřkovicích za rok 1897.

¹⁵ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3328.

V sousedství hlavní zámecké budovy zakoupil zemský výbor pro ústav pole, na kterém nechal zřít záhony na zeleninu, vysadit ovocné stromy a postavit skleníky. Výpěstky sloužily pro vnitřní spotřebu, případné přebytky šly na prodej. V roce 1896 si ústav nechal postavit chlév na chov prasat, aby se mohly vhodným způsobem zužít zbytky stravy z kuchyně. Z dochovaných údajů z roku 1897 se dočteme, že naprostá většina chovaných prasat byla určena k prodeji a jen menšina pro vlastní spotřebu.¹⁶ Později se chov prasat rozšířil o chov hovězího dobytka a také o 4 koně. K ústavnímu hospodářství patřilo rovněž asi 30 ha půdy a dalších 140 ha zahrnoval pronájem ve formě pachtu. Hospodářství bylo zrušeno v roce 1952.¹⁷

Ústav se od počátku stal mezi ostatními výjimečný tím, že zde podle vzoru některých německých zařízení a smlouvy z 22. července 1892 vykonávala dohled nad hospodařením i nad ošetrovatelskou péčí Kongregace sester řádu sv. Karla Boromejského. Sestry měly na starosti nejenom veškerou obsluhu a ošetřování, ale i přípravu stravy a dozorovaly výrobu, opravy a čištění ústavního šatstva. Také zodpovídaly za výběr ošetrovatelů. Jejich počet se nijak výrazně neměnil. Zpočátku zde bylo 11 sester, před ukončením jejich působení v ústavu v roce 1920 kolem 20.

Vedení chtělo s penězi přidělenými od zemského výboru zacházet jako dobrý hospodář a zbytečně je neutrácet. Snahou bylo, aby se mohlo, obdobně jako v jiných ústavech, vykonat co nejvíce práce aktivním zapojením pacientů. Ale vzhledem k jeho určení za ošetrovatelský a ženský se naplnění představ stalo problematickým. V archivních dokumentech nacházíme opakované žádosti adresované zemskému výboru o zřízení alespoň malého oddělení pro „klidné“ muže, kteří by byli schopni těžší práce, hlavně na poli. Ústav byl nucen si na polní práce najímat placené nádeníky.

¹⁶ Archiv PL Horní Beřkovice, Výroční zpráva o král. českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Beřkovicích za rok 1897.

¹⁷ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

V roce 1895 byl postaven nový infekční pavilon a zřízen a vysvěcen vlastní ústavní hřbitov. Někdy v této době se dostavěla i samostatná budova sloužící jako místnost pro zemřelé a pitevna zároveň. Následující rok se otevřela trať z Vraňan do Libochovic, kterou ústav velmi uvítal, protože nemusel zboží a uhlí dovážet až z Vraňan. V roce 1897 došlo k výměně ředitele. MUDr. Klučinu přeložil zemský výbor do funkce ředitele v Dobřanech a naopak dobřanského ředitele MUDr. Emila Viertla jmenoval ředitelem v Horních Beřkovicích. Dlužno podotknout, že tehdy byli ředitelé zároveň i hlavními primáři. Teprve až mnohem později, po zvýšení lůžkové kapacity, se obě funkce od sebe oddělily. V letech 1910 – 1920 zastával místo ředitele ústavu MUDr. Rudolf Šmejkal.¹⁸

Již v roce 1898 se v rámci ústavu zavedlo telefonické spojení vybudováním 9 stanic. Z obav před vznikem požáru zde následující rok vznikl hasičský sbor, tvořený většinou zaměstnanci a zemský výbor uvolnil finanční prostředky na zakoupení potřebné hasičské výstroje a techniky. V roce 1902 byla dostavěna pekárna¹⁹ a zároveň zemský výbor zahájil dlouho plánované rozšiřování ústavu zakoupením pozemků severně od zámku a parku. Další pozemky přikoupil v jejich sousedství v roce 1905 na rozlohu 25 hektarů.

Při poradách v zemském výboru v roce 1907 vzešlo rozhodnutí o osamostatnění a dalším rozvoji hornobeřkovického ústavu. Předběžně se také stanovil harmonogram stavebních prací. Zásadní bod celého projektu, a to jakou by měl mít ústav lůžkovou kapacitu, vyřešily ekonomické ukazatele. Z nich vyplývalo, že náklady na provoz klesají pouze do počtu 1200 pacientů a proto byl maximální počet lůžek stanoven na 1000. Plánovala se stavba pavilonů pro tuberkulózní ženy a muže, pro „nečisté“ ženy, pro somatické muže, pavilon pro méně klidné a pavilon pro klidné pacienty, pavilon pro příjem nových pacientů, vila pro pracující nemocné, lékařská vila, vila pro strojníky, hospodářské budovy s chlévy, ústřední kotelna se strojovnou, prádelnou se s desinfekční místností, moderní centrální kuchyně s pekárnou a zřízení železniční vlečky z trati Vraňany – Straškov pro dopravu zásob a uhlí do areálu ústavu²⁰ (vlečka svůj provoz zahájila v roce 1910 a svému účelu sloužila téměř šedesát let, kdy byla v roce 1969 zrušena a trať rozebrána)²¹. Taktéž se přijalo rozhodnutí, že od následujícího roku 1908 se ústav otevře i pro duševně nemocné muže, což se 14. února 1908 také stalo.²²

S výstavbou nových pavilonů, provozních a hospodářských budov se začalo v roce 1908 a jejich základní podoba a rozloha jak ji známe dnes, byla dokončena zhruba v roce 1937.²³ Jednotlivé pavilony byly projektovány tak, aby každý měl koupelnu, toalety, jídelnu pro pacienty, místnost pro ošetřovatelky, byt pro lékaře a kotelnu s ústředním topením.²⁴ Tak jak přibýval počet jednotlivých pavilonů, ztrácel zámek své dominantní postavení a stal se „jen“ jednou z budov areálu. Pro úplnost je třeba dodat, že z plánovaných budov nebyly postaveny celkem tři pavilony, a to pro tuberkulózní muže, somatické muže a „nečisté“ ženy, které podle projektu měly stát na dnešním poli za současnými pavilony „C“, „F“ a „H“.²⁵ V roce 1913 nahradilo původní osvětlení petrolejovými lampami osvětlení elektrické z vlastní elektrocentrály.²⁶

¹⁸ 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990.

¹⁹ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3328.

²⁰ Heveroch, Antonín a kol.: Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách. Praha 1926, s. 173.

²¹ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

²² Archiv PL Horní Beřkovice, Kniha příjmů č. 1.

²³ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

²⁴ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f. Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č. 219.

²⁵ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f. Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č. 219.

²⁶ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

Léta 1919 – 1938

Po vzniku samostatného Československého státu v roce 1918 došlo ke změnám nejenom politickým a společenským, ale i na úseku organizace péče o duševně nemocné. Hornobeřkovického ústavu se změny významně dotkly tím, že v roce 1919 získal svou samostatnost a také nový název Český zemský ústav pro choromyslné v Horních Beřkovicích.²⁷ Za přijímací obvod byly určeny politické okresy Roudnice nad Labem, Litoměřice, Teplice a Ústí nad Labem.²⁸ O něco později se k nim přiřadily okresy Kralupy n. Vltavou, Louny, Slaný, Žatec, Duchcov, Bílina a Děčín. Dohled nad činností ústavu vykonával stát prostřednictvím Zemského správního výboru v Praze.²⁹ V souvislosti s osamostatňováním ústavů vydal zemský správní výbor instrukci týkající se správní agendy. Převážel-li se pacient z jednoho ústavu do druhého, musel se přijímacímu ústavu postoupit i celý jeho spis a zároveň ošetřovance vypustit ze svého protokolu. Kontrola nad jednotlivými platbami za ošetřování příslušela Zemské pokladně a účtárně.³⁰

V roce 1920 zde byla ukončena činnost boromejek. V knize Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách se můžeme dočíst, že se tak stalo v únoru 1920³¹. Studium archivních dokumentů ale ukázalo něco jiného. Dozvídáme se zde, že zemský správní výbor 21. dubna 1920 rozhodl o vypovězení smlouvy s Kongregací a k 1. květnu 1920 dostaly boromejky pololetní výpověď s tím, že do 31. října 1920 musí ústav opustit a řádně předat svěřený majetek nově nastupujícímu světskému personálu. Za to se zemský výbor zavazuje sestrám plně uhradit jejich přestěhování do Prahy.³² Bohužel zde není žádná zmínka o důvodu vypovězení smlouvy. Nedožíváme se ji ani z kroniky, kterou si boromejky vedly ve svém pražském ústředí. Je tam pouze poznámka, že sestry rozhodnutí přijaly s povděkem a projevíly přání, aby mohly odejít co nejdříve. Žádosti vyhověno nebylo, protože ústav opouštěly až 31. října 1920.³³ To by mohlo vypovídat o stále napjatějších vztazích řeholních sester s ostatními zaměstnanci, jak je naznačeno dále (viz kapitola Život v léčebně a péče o klienty). V průběhu let se mohly přidávat další a další rozpory z odlišných představ, až se jejich další setrvání v ústavu stalo neúnosným. Ale bez písemného dokladu je to jen dohad.

Vymezené období bylo oproti předcházejícímu ve znamení častého střídání ředitelů. Nejprve se jím stal MUDr. Cyril Kneidl (1921 – 1922) a po něm následovali MUDr. Augustin Riedl (1922 – 1923), MUDr. Josef Pavlíček (1923 – 1928), MUDr. Jan Hladík (1928 – 1934) a MUDr. Ladislav Horák (1934 – 1938). Všichni tehdy byli významnými psychiatry.³⁴ Jmenování pokračovali v dalším rozvoji areálu. V roce 1920 byla dokončena stavba ústavního kostela s klášterem pro řádové sestry. V následujícím roce zářily novotou domy pro zřízence, vila pro úředníky a v roce 1923 se započalo se stavbou nového infekčního pavilonu.³⁵

V průběhu dalších let se prováděly nerůznější adaptace a opravy starších budov, odstraňovaly se nefunkční přístavby zámku a na přikoupených pozemcích se dodělávaly

²⁷ Archiv PL Horní Beřkovice, chorobopisy pacientů.

²⁸ Archiv PL Horní Beřkovice, Houžvička, Jaroslav – Hamouz, Václav: Stručné dějiny léčebny a její další perspektivní vývoj (strojopis), b.d.

²⁹ Archiv PL Horní Beřkovice, Osobní spisy pacientů.

³⁰ Národní archiv v Praze, f. Zemský ústav pro choromyslné v Praze 1790 – 1923, s.10, Praha 1975.

³¹ Heveroch, Antonín a kol.: Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách. Praha 1926, s. 175.

³² Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3329.

³³ Za informaci děkuji sestře Fidelis z Kongregace řádu sv. Karla Boromejského.

³⁴ 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990, s. 26.

³⁵ Heveroch, Antonín a kol.: Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách. Praha 1926, s. 173.

chybějící komunikace. Stavební činnost byla ukončena v roce 1937 výstavbou nových dílen.³⁶ Kolem postavených pavilonů se vysazoval park. Nově se projektovalo zřízení vodoléčby a fyzikálně-terapeutického pavilonu. Tyto plány se však nedočkaly svého naplnění.³⁷

Těžké období let 1938 – 1949

Od roku 1938 do 1945 došlo ke trojí výměně ředitele. Nejdříve se jím stal MUDr. Václav Poseděl (1938 – 1940), kterého vystřídal MUDr. František Khun (1940 – 1941) a po něm do roku 1945 funkci zastával MUDr. Václav Macke.³⁸ Až do září 1938 probíhal denní rytmus ústavu vcelku poklidně. Teprve po mnichovském rozhodnutí se u našťvaných českých obyvatel Horních Beřkovic projevila animozita vůči německým zaměstnancům léčebny natolik, že ústavní lékař Jindřich Schumann byl přinucen k útěku do Dobřan. U místních občanů byl údajně pokládán za tajného člena SdP. O tom nás zpravuje Kronika četnické stanice v Horních Beřkovicích³⁹, která dále líčí, že i někteří čeští zaměstnanci léčebny se ve svých sympatiích klonili k nacismu, které se naplno projevily po obsazení zbytku republiky německou armádou a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava. Jmenovitě se zmiňuje o třech ošetřovateli a jednom vrchním ošetřovateli, který byl nakonec v roce 1947 pro kolaboraci popraven.⁴⁰ Dotyční měli, společně s jinými Čechy v okolí, spolupracovat s okupanty a zastrašovat české obyvatelstvo. V kronice jsou taktéž obviňováni z udavačství a podílu na zatýkání a věznění českých obyvatel.⁴¹ V roce 1939 dostal ústav oficiální německý název

³⁶ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f. Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č.220.

³⁷ Archiv PL Horní Beřkovic, Kronika PL Horní Beřkovic 1890 – 1970.

³⁸ 100 let PL Horní Beřkovic 1890 – 1990, s. 26.

³⁹ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Kronika četnické stanice v Horních Beřkovicích.

⁴⁰ Z důvodu, že tyto osoby jmenuje pouze jeden zdroj, nebylo by korektní jejich jména sdělovat.

⁴¹ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Kronika četnické stanice v Horních Beřkovicích.

Landesanstalt für Geisteskranken in Ober Berschkowitz.⁴² V roce 1940 měl v ošetřování 900 nemocných, o které se staralo 250 zaměstnanců.⁴³

Kronika také zmiňuje zatčení divizního generála Václava Volfa (1893 – 1942) 13. února 1940,⁴⁴ který byl po rozpuštění československé armády jmenován do zdejšího ústavu do funkce zemského rady.⁴⁵ Zatčení proběhlo z důvodu generálova aktivního zapojení v odbojovém hnutí Obrana národa jakožto vojenského velitele jihočeské oblasti,⁴⁶ kde vybudoval rozsáhlou síť. Nacisti ho 26. června 1942 odsoudili k smrti a v Berlíně – Plötzensee popravili.⁴⁷

Rovněž je zde zmínka o sebevraždě lékařky MUDr. Marie Čermákové o rok později, kterou mělo k tomuto činu dovést nespravedlivé obvinění „ze zrady na českém národě“.⁴⁸

Vzhledem k záboru Sudet v říjnu 1938 byla upravena hranice přijímací oblasti. Vyčlenily se okresy Bílina, Děčín, Duchcov, Teplice a Ústí nad Labem, které byly připojeny k Německu. V záboru se od 22. listopadu 1938 ocitl i ústav v Dobřanech a pražský a hornobežkovický si musely mezi sebou rozdělit jeho spádovou oblast na území Protektorátu. Další změnu v přijímacích obvodech přinesl rok 1940, kdy vyhláškou zemského prezidenta byl ústav v Kosmonosech určen pouze pro duševně nemocné německé národnosti z celých Čech. Pod Horní Bežkovice tak nově spadalo i několik okresů kosmonoského ústavu. V roce 1943 tvořily přijímací obvod okresy: Beroun, Brandýs nad Labem, Dvůr Králové nad Labem, Jičín, Kladno, Kralovice, Louny, Mělník, Mladá Boleslav, Nový Bydžov, Nymburk, Plzeň a okolí, Rakovník, Roudnice nad Labem, Semily, Slaný a Turnov.⁴⁹

Dalším důležitým datem se stal 1. srpen 1944. V tento den byl v ústavu zřízen německý záložní vojenský lazaret, pro který se musely uvolnit všechny pavilony až na budovu zámku, ve které se však mohlo umístit maximálně 400 pacientů, kteří potřebovali ústavní léčbu. Pacienti s lehčími formami onemocnění byli propuštěni ke svým rodinám. Zaměstnance v počtu asi 200 čekalo nasazení ve vojenských továrnách, zbytek přešel do zaměstnání v německém lazaretu na nejnižší pracovní pozice. Většina jeho zaměstnanců však byli Němci. Později si Němci zabrali i část přízemí a první patro zámku.⁵⁰

V lazaretu našlo zaopatření asi 500 raněných a nemocných německých vojáků⁵¹ a mnoho jich bylo pohřbeno na ústavním hřbitově. Později do lazaretu umístili i nevidomé vojáky, kteří přišli ve válce o zrak a zde se učili psát na speciálních slepeckých strojích.

S blížícím se osvobozením Československa vzrůstal mezi českými obyvateli Horních Bežkovic neklid. V obcích vznikaly tzv. Revoluční národní výbory a ozbrojené Rudé gardy.⁵²

⁴² Archiv PL Horní Bežkovice, chorobopisy pacientů.

⁴³ Školní kronika Základní školy v Horních Bežkovicích.

⁴⁴ Jiné zdroje např. encyklopedie Vojenské osobnosti Čs. odboje uvádějí 14. únor 1940.

⁴⁵ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Kronika četnické stanice v Horních Bežkovicích.

⁴⁶ Obrana národa byla vojenská protinacisticky zaměřená odbojová organizace působící v letech 1939 – 1942 na území Protektorátu. Její vznik iniciovali vysocí důstojníci rozpuštěné prvorepublikové armády, kteří ji i řídili.

⁴⁷ Vojenské osobnosti Čs. odboje 1939 - 1945.

⁴⁸ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Kronika četnické stanice v Horních Bežkovicích.

⁴⁹ Národní archiv v Praze, f. Zemský úřad Praha – sociální a zdravotní záležitosti, k. č. 772.

⁵⁰ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Kronika četnické stanice v Horních Bežkovicích.

⁵¹ Údaje o počtu se liší. Kronika PL Horní Bežkovice uvádí, že při evakuaci lazaretu v roce 1945 mělo být evakuováno asi 1200 zraněných vojáků.

⁵² SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Kronika četnické stanice v Horních Bežkovicích.

5. května 1945 se Revoluční národní výbor v Horních Beřkovicích rozhodl odzbrojit německou posádku v lazaretu a vyslal k jejímu veliteli deputaci s požadavkem, aby lazaret dobrovolně složil zbraně. Jeho velitel však odmítl s výborem jednat s odůvodněním, že zbraně předá pouze uniformované složce.⁵³ Proto se přijalo rozhodnutí, že odzbrojení provedou místní hasiči společně s četníky.⁵⁴ K odzbrojení došlo odpoledne a veškeré zbraně byly dopraveny na četnickou stanici a posléze rozdány mezi obyvatelstvo. Personál lazaretu dostal zákaz vycházení mimo areál a ke vchodům byly postaveny ozbrojené stráže. O zabavení zbraní se však dozvědělo velení SS v Mělníku 7. května ráno a odpoledne přijel do Horních Beřkovic jejich ozbrojený oddíl o 60 mužích. Obsadil obecní úřad a zadržoval zde představitele obce. Němci prostřednictvím místního rozhlasu nařídili pod pohrůzkou zastřelením občanům, aby vrátili všechny zabavené zbraně na obecní úřad. Němci v lazaretu dostali od svého velení příkaz k jeho rychlé evakuaci. Následně Němci četníkům nařídili, že jsou osobně zodpovědní za noční bezpečné a klidné vystěhování lazaretu se všemi zásobami a zbraněmi. Četníci tak museli poskytnout Němcům ochranu při nakládání 17 vlakových vagónů. Rychle se blížící Rudá armáda však nedovolovala odvézt vše, co plánovali. Zanechané zbraně a výstroj byly z ústavu odvezeny až 7. června 1945.⁵⁵

Dne 10. května uvítaly Horní Beřkovice asi 20 000 vojáků Rudé armády pod velením generála Rusakova. Večer byly oslavy završeny v parku ohňostrojem a výstřely z děl. Část sovětských vojáků se ubytovala v areálu ústavu. Vojáci zde zůstali až do 30. května 1945, kdy došlo k jejich převelení na Benešovsko.⁵⁶

Po odchodu Němců i sovětských vojáků zůstal areál ve špatném stavu.⁵⁷ Během války se do jeho údržby jednak neinvestovaly žádné finanční prostředky, jednak Němci budovy spíš ničili než by se o ně řádně starali. A nemůžeme vyloučit ani jistý podíl sovětských vojáků na devastaci. Ostatně dnes je už dobře známo, jakou pohromu představovala Rudá armáda pro objekty, ve kterých se přechodně ubytovala. Proti jejich excesům vůči nemovitému majetku musela protestovat i tehdejší československá vláda.

Ústavu se opět vrátil český název Zemský ústav pro choromyslné v Horních Beřkovicích.⁵⁸ Ředitel Macke byl nucen odejít a na jeho místo nastoupil MUDr. Rudolf Loucký,⁵⁹ který musel řešit všestranně neutěšený stav celého ústavu a navrátit ho do původního stavu. Nebylo to nic jednoduchého. Nedostávalo se finančních prostředků a ani stát nejevil valného zájmu o stav psychiatrické péče. Přesto bylo nutno co nejdříve přistoupit k modernizaci jednotlivých oddělení, doplnit chybějící hygienická zařízení a zlepšovat zdravotní péči i ubytovací standard.

Budovu zámku čekalo úplné vyklizení a uvažovalo se o jejím zboření. K tomu naštěstí nedošlo díky zásadnímu nesouhlasu památkového úřadu. Zámek však zůstal prázdný a nemocní byli soustředěni v ostatních pavilonech, které se postupně opravovaly.⁶⁰

⁵³ Kronika Základní školy v Horních Beřkovicích.

⁵⁴ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

⁵⁵ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Kronika četnické stanice v Horních Beřkovicích.

⁵⁶ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Kronika četnické stanice v Horních Beřkovicích.

⁵⁷ Archiv PL Horní Beřkovice, Houžvička, Jaroslav – Hamouz, Václav: Stručné dějiny léčebny a její další perspektivní vývoj (strojopis), b. d. též Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970, též 90 let Psychiatrické léčebny v Horních beřkovicích

⁵⁸ Archiv PL Horní Beřkovice, chorobopisy pacientů.

⁵⁹ 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990, s. 26.

⁶⁰ Archiv PL Horní Beřkovice, Houžvička, Jaroslav – Hamouz, Václav: Stručné dějiny léčebny a její další perspektivní vývoj (strojopis), b. d.

Rok 1947 přinesl léčebně zavedení ústavního rozhlasu a automatické telefonní centrály. Telefonní síť se postupně rozšiřovala na všechna oddělení. V roce 1949 získal ústav svůj první automobil.⁶¹

Únor 1948 kupodivu neznamenal výměnu na pozici ředitele ústavu, tak jako ve většině jiných organizací a ředitel Loucký dále vedl ústav až do roku 1957. Od 1. ledna 1949 došlo k nové územní organizaci Československé republiky. Vznikly krajské národní výbory a hornobeřkovický ústav se dostal do správy KNV v Ústí nad Labem. Od roku 1949 zároveň nesl i nové pojmenování: Státní léčebna psychiatrická v Horních Beřkovicích.⁶²

Nový rozvoj v letech 1950 – 1989

Usnesením vlády ze dne 19. prosince 1950 bylo ministerstvu zdravotnictví uloženo, aby pro vojenské účely uvolnilo převážnou část psychiatrické léčebny v Bohnicích. Záměr si vyžádal rozeslání pacientů do jiných léček. Počet pacientů, které měla přijmout hornobeřkovická se neustále měnil a kolísal mezi 350 až 500. Nařízení léčebně přineslo spoustu starostí, protože na příliv takového množství pacientů nebyla připravena ani vybavena. Aby vůbec dokázala požadované množství umístit, přijalo se rozhodnutí o opětovném upravení prostor zámku a zřízení oddělení pro chronicky nemocné pacienty. Z tohoto důvodu byl stanoven počet lůžek na 1100. Léčebna sice toto množství pojala, ale jen za cenu přeplněnosti všech oddělení, která k osobní pohodě pacientů rozhodně nepřispívala. Příjímací obvod zaujímal 23 tehdejších politických okresů, který přibližně odpovídal dnešním obcím s rozšířenou působností a představoval asi milion obyvatel.⁶³

V archivních dokumentech lze najít doklady o žádostech léčebny na snížení počtu lůžek nebo postavení nových pavilonů, protože podle jejích výpočtů byla kapacita lůžek 750 a nouzové řešení jich připouštělo maximálně 850. Opakovaly se také žádosti ministerstvu zdravotnictví na zvýšení zásobování textilem, neboť chybělo i základní povlečení na postele. Navíc se společně s pacienty mělo z Bohnic do Horních Beřkovic přemístit i přibližně 70 zaměstnanců, převážně zdravotníků, pro které bylo potřeba postavit byty. V průběhu roku 1951 se do Horních Beřkovic nakonec transportovalo 355 pacientů, poněkud více žen.⁶⁴

Na základě zákona č. 103/1951 Sb. o jednotné léčebné a preventivní péči začaly v Československé republice vznikat okresní a krajské ústavy národního zdraví. Jejich úkolem bylo dbát o vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví a zajišťovat zdravotnické služby pro obyvatelstvo určených spádových oblastí. Předpisy týkající se jejich organizace se mnohokrát upravovaly. V roce 1960 byla léčebna začleněna do Okresního ústavu národního zdraví v Litoměřicích a následně pod správu Krajského ústavu národního zdraví v Ústí nad Labem. Jako spádová oblast jí byly určeny okresy Kladno, Louny, Litoměřice, Most, Teplice, Ústí nad Labem, Děčín, Česká Lípa.⁶⁵

V roce 1952 se zrušilo ústavní hospodářství, neboť ministerstvo zdravotnictví tehdy přišlo s názorem, že již není dále potřeba vydržovat hospodářství při léčebnách. Souviselo to se

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Archiv PL Horní Beřkovice, chorobopisy pacientů.

⁶³ Národní archiv v Praze, f. Ministerstvo zdravotnictví (1945 – 1968), složka PL Horní Beřkovice (1950 – 1951).

⁶⁴ Národní archiv v Praze, f. Ministerstvo zdravotnictví (1945 – 1968), složka PL Horní Beřkovice (1950 – 1951).

⁶⁵ Archiv PL Horní Beřkovice, Houžvička, Jaroslav – Hamouz, Václav: Stručné dějiny léčebny a její další perspektivní vývoj (strojopis), b.d.

vznikem jednotných zemědělských družstev. Přitom ještě o rok dříve nic nenasvědčovalo tomu, že by se o rušení uvažovalo. Právě naopak. Vznikl Státní statek při Státní léčebně psychiatrické v Horních Beřkovicích a kontrola z ministerstva zdravotnictví naopak doporučovala, aby se plocha polností ještě rozšířila. Proto zemědělský referent KNV v Ústí nad Labem přidělil léčebně přes 7,5 ha dalších pozemků.⁶⁶ V roce 1952 však z toho už nic neplatilo a nadále zůstalo zachováno pouze zahradnictví.⁶⁷

Po relativní stabilizaci poměrů na počátku padesátých let se v léčebně opět naplno rozjely stavební aktivity. Bylo dokončeno nové osvětlení cest, zavedlo se ústřední topení do budovy zámku i obou křídel, postavily se nové byty pro zaměstnance, zřídilo se hřiště, ordinace pro ambulantní lékaře a pokračovalo se v rekonstrukcích některých pavilonů.

Na tyto akce se plynule navázalo i v dalším desetiletí za ředitelů MUDr. Lubomíra Zerzáně (1958 – 1961) a MUDr. Jaroslava Houžvičky (1962 – 1968) dalšími adaptacemi, zřízením centrální laboratoře pro celou léčebnu a vybudováním dílen pro pracovní terapii. Jednotlivá oddělení se pozvolna vybavovala tehdy moderním nábytkem, diagnostickými, léčebnými a laboratorními přístroji, radiopřijímači a televizory. V roce 1964 byl zaveden centrální rozvoz stravy pomocí 3 elektromobilů namísto rozvážení ručními vozíky.⁶⁸

V letech 1963 – 1967 probíhala výstavba nové kotelny, aby nahradila původní již nevyhovující, která měla sloužit nejenom k vytápění budov v areálu léčebny, ale i bytů zaměstnanců.⁶⁹

Postupná adaptace pavilonů a navyšování počtu klientů si vyžádaly reorganizaci zdravotní péče. Prozatímní dva primariáty se v roce 1957 rozšířily na čtyři, dva mužské a dva ženské. V roce 1961 bylo zřízeno interně infekční oddělení, které se o čtyři roky později změnilo na samostatný primariát. Do konce šedesátých let vznikl ještě samostatný rehabilitační a protialkoholní primariát. Pouze v rovině úvah zůstal plán na zřízení neurologického primariátu a dorostového oddělení. Léčebna tak měla šest primariátů a dvacet dva oddělení, z nichž deset bylo přijímacích. Změnil se způsob v přijímání pacientů v tzv. „sektorový

⁶⁶ Národní archiv v Praze, f. Ministerstvo zdravotnictví (1945 – 1968), složka PL Horní Beřkovice (1950 – 1951).

⁶⁷ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

⁶⁸ Archiv PL Horní Beřkovice, Houžvička, Jaroslav – Hamouz, Václav: Stručné dějiny léčebny a její další perspektivní vývoj (strojopis), b. d.

⁶⁹ Tamtéž.

systém“. Jeho základem se stalo rozdělení spádového území na několik částí podle jednotlivých okresů. Primariát I. zahrnoval okresy Louny a Kladno, primariát II. Litoměřice a Ústí nad Labem, primariát III. Most a Teplice a primariát IV. Českou Lípu a Děčín. V rámci snižování počtu lůžek v léčebně s cílem zvýšit pohodlí pacientů klesl ve druhé polovině šedesátých let jejich počet z 1100 na 800.⁷⁰

Padesátá a šedesátá léta 20. století byly také ve znamení rozvoje protialkoholní léčby. Již v roce 1953 byli do léčebny umístěni první na alkoholu závislí pacienti. Původně zaujímali společné oddělení s psychotiky, ke kterým se ale nevhodně chovali, a proto se rozhodlo o zřízení samostatného oddělení. Na svém počátku mělo pouhých 13 lůžek, ale jejich postupným nárůstem se dosáhlo počtu 130 v roce 1978. Jako první léky se aplikovaly Antabus a Apomorfín.⁷¹

Dřívější dozorce a opatrovníky plně nahradil kvalifikovaný střední a nižší zdravotnický personál. Pro jejich řádnou výchovu a byla v areálu otevřena nejprve v roce 1951 Závodní škola práce, kterou v roce 1960 nahradila Střední zdravotnická škola jako pobočka střední školy v Ústí nad Labem. Jejimi lavicemi prošla značná část zaměstnanců, kteří po složení maturity získali diplom. Každým rokem probíhal sanitářský kurz pro vzdělávání nižšího zdravotnického personálu a také dva ročníky školy pro sanitáře. Lékaři se školili jednak na ústavních lékařských seminářích, navštěvovali přednášky Psychiatrické sekce Purkyňovy společnosti v Praze, účastnili se psychiatrických sjezdů, konferencí a doškolovacích akcí. Vzděláván byl i administrativně-technický personál.⁷²

V roce 1970 zbudovala léčebna vlastními silami ústavní kino v místech dnešní kavárny pro pacienty. Mělo kapacitu 150 míst a zároveň sloužilo i jako prostor pro konání schůzí. Ve stejné době se v součinnosti s KÚNZ v Ústí nad Labem zřídila moderní patologie společně s obřadní síní v dnešní budově „T“. Od počátku však byla málo využívána. Jednak proto, že se nepodařilo sehnat odpovídajícího patologa, svůj podíl mělo i zrušení ústavního hřbitova a ve výsledku se i její samotný provoz ukázal příliš nákladný. Proto byla v roce 1996 zrušena. V letech 1970 -1973 se prováděla adaptace bývalé vodárny (na konci obce) na ústavní jesle s kapacitou cca 30 dětí. Jesle se využívaly přibližně 20 let a dnes objekt slouží jako nájemní dům.⁷³

Významným úsekem v dějinách léčebny byla léta 1971 – 1976, kdy došlo k lůžkové reprofilaci se vznikem specializovaných oddělení. Vznikla čtyři příjímácká oddělení pro psychiatrické pacienty, psychoterapeutické oddělení pro léčbu neuróz, doléčovací a rehabilitační oddělení pro psychoterapii a doléčování psychóz, dvě koedukovaná gerontopsychiatrická oddělení pro pacienty ve věku nad 65 let.⁷⁴ V roce 1976 vzniklo otevřené režimové psychoterapeutické oddělení pro terapii sexuálních deviací a oddělení pro výkon ochranných léčeb psychiatrických. Bylo to první lůžkové sexuologické oddělení v tehdejší Československu a stalo se modelem pro budování analogických pracovišť v ostatních psychiatrických léčebnách. Zároveň poskytovalo stáže pro jejich zdravotnické pracovníky. O dva roky později vznikla sexuologická ambulance pro léčbu funkčních sexuálních poruch a pro ochranné ambulantní sexuologické léčby.⁷⁵ Od 1. května 1980

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990, s. 5.

⁷² Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

⁷³ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

⁷⁴ 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990, s.6.

⁷⁵ Tamtéž, s.12.

zahájila svou činnost v léčebně i protialkoholní záchytná stanice pro okresy Litoměřice a Mělník. Fungovala však pouze dva roky a z důvodu nedostatku místa pro pacienty byla zrušena. Její provoz zajišťoval primariát pro léčbu protialkoholní a protitoxikomanickou.⁷⁶ Ve stejném roce začalo poskytovat své služby i nové rentgenové pracoviště. Léčebna měla svého rentgenového laboranta a pracoviště sloužilo k vyšetření nejenom pacientů z léčebny, ale i z okolí.⁷⁷

Společenská akce pro pacienty.

I v letech 1980 - 1990 bylo v léčebně celkem šest primariátů.

I. primariát zajišťoval léčebně preventivní psychiatrickou péči pro okresy Kladno, Teplice, Most a Litoměřice. Dále péči o návykové stavy žen a péči o psychiatrickou rehabilitaci pacientů léčebny. Měl tři lůžková oddělení.

II. primariát byl pověřen léčebně preventivní psychiatrickou péčí o pacienty ze spádových okresů Děčín, Česká Lípa, Ústí nad Labem a podle potřeby i pro pacienty mimo tehdejší Severočeský kraj. Dále v něm bylo začleněno oddělení pro dlouhodobě hospitalizované, těžce mentálně postižené a gatistické pacienty.

III. primariát poskytoval léčebně preventivní péči pro pacienty s nařízenou ochrannou ústavní léčbou psychiatrickou, sexuologickou, dále pro neklidné akutně psychotické muže a dlouhodobě hospitalizované ženy. V rámci primariátu byla i sexuologická ambulance, která zajišťovala pro okresy Litoměřice a Louny, sexuologickou léčbu pro sexuální delikventy, sexuální dysfunkce a léčbu sterilizovat mužů.

⁷⁶ Kronika obce Horní Beřkovice.

⁷⁷ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav: Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

IV. primariát byl gerontopsychiatrický pro dlouhodobě hospitalizované pacienty nad 65 let. Přijímání však byli i muži mladšího věku s dlouhodobější perspektivou léčení.

V. primariát zahrnoval protialkoholní a protitoxikomanickou léčbu. Sestával z přijímacího a detoxikačního oddělení, protialkoholního režimového oddělení, detenčního oddělení a samostatného režimového oddělení pro toxikomany.

VI. primariát poskytoval interní péči pacientům léčebny, ale v případě potřeby přijímal i akutně nemocné z blízkého okolí. Součástí byly i lůžka jednotky intenzivní péče a izolace pro pacienty s infekčním onemocněním. Oddělení doplňovala rehabilitační péče a vedle lůžkové péče zajišťovalo i předoperační vyšetření a vyšetření před jinými odbornými výkony.⁷⁸

Práce v laboratoři.

Roku 1977 dostaly všechny vozovky v areálu asfaltový povrch, který zakryl původní nerovný, kamenitý a nepevněný povrch.

Z důvodu rekonstrukce celé zámecké budovy se v roce 1984 přikročilo k jejímu uzavření a snížení počtu lůžek na přibližně 600. Tento stav už zůstal trvalý. Ředitelství a administrativa se po dobu provádění úprav přestěhovaly do nově zrekonstruovaného objektu bývalého čeledníku. Rekonstrukce zámku byla dokončena v roce 1990.⁷⁹

Na závěr této kapitoly se ještě ve stručnosti a v obecné rovině zmiňme o jednom jevu, který se rozmohl v době komunistického režimu,⁸⁰ a to zneužívání psychiatrie. I když se československá psychiatrie snažila uchovat si nezávislost na politickém systému, a dá se říci, že se jí to na rozdíl třeba od sovětské vcelku dařilo, přesto se zejména v 70. a 80. letech nevyhnula ústupkům, kdy z příkazu „vyšších“ míst museli být do několikadenního

⁷⁸ 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990, s. 8-19.

⁷⁹ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav: Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

⁸⁰ Poukazem na duševní nemoc, která však byla smyšlená, se podařilo před popravou zachránit i několik lidí již během německé okupace v letech 1939 – 1945.

„lčení“ přijati nepohodlní oponenti režimu např. při státních návštěvách nebo oslavách významných výročí, aby jejich průběh „nevhodně“ nenarušovali. Zcela opačný postoj zaujímala čs. psychiatrie v 50. letech, kdy v podstatě „zachraňovala“ některé politicky pronásledované osoby před vězením za cenu smyšlené psychiatrické diagnózy. Oběti politické zvěle na toto řešení obvykle přistoupily.⁸¹ Zjišťování (pokud by se to vůbec dalo nějakým způsobem odvodit) zda a v jaké míře probíhaly popsané jevy také v hornobežkovické léčebně, by bylo, vzhledem k množství chorobopisů, časově velmi náročné, a proto se spokojme s konstatováním, že je s vysokou mírou pravděpodobnosti můžeme předpokládat.

Léta 1990 – 2011

Po roce 1989 došlo k zásadním změnám ve společnosti i ve všech organizacích v naší republice. Módou se stalo „odstraňování“ všeho, co mělo nějakou spojitost s předchozím režimem. Tyto změny se nevyhnuly ani vedoucím pracovníkům a pochopitelně se dotkly i hornobežkovické léčebny, kdy se v roce 1990 se stal novým ředitelem MUDr. et RNDr. Jan Sikora CSc., který funkci zastával do roku 1993, kdy ho krátce vystřídala MUDr. Jana Zimanová.

V roce 1990 zanikl KÚNZ v Ústí nad Labem a léčebna přešla krátce pod správu nynější Masarykovy nemocnice v Ústí nad Labem. Na základě rozhodnutí ministerstva zdravotnictví ze dne 25. listopadu 1990 byla léčebna ustanovena jako samostatný subjekt v rámci ministerstva zdravotnictví. Provedla se delimitace majetku a potvrdila smlouvou z 28. března 1991.⁸²

Nový ředitel měl spoustu plánů na další rozvoj léčebny. Kromě zmodernizování budovy „C“, jež měla sloužit zahraniční klientele, nechal vybudovat konírnu v bývalém statku a zakoupit 10 koní pro hipoterapii. O koně se měli starat profesionální ošetřovatelé.

Obnovilo se hospodářství rozšířené o pěstování zeleniny pro potřeby ústavní kuchyně a částečně i na prodej. Pro tyto účely byl postaven skleník vedle kotelny, ze které se vytápěl. Opět se započalo s chovem zvířat (prasata, krávy, ovce). Nově se otevřela kavárna pro pacienty.⁸³

Od 1. května 1991 byla léčebna přejmenována na Kuffnerovo sanatorium. Tento název platil až do 6. února 1995, od kdy nese zřizovací listinou vydanou Ministerstvem zdravotnictví ČR název Psychiatrická léčebna v Horních Bežkovicích.⁸⁴

Součástí optimistických plánů z počátku devadesátých let minulého století se stalo i obnovení pivovaru zrušeného v roce 1939 a přebudování bývalé budovy statku na hotel. V letech 1992 – 1993 v léčebně vycházel i informační časopis pod názvem SANATORIUM, do kterého přispívali zaměstnanci léčebny na různá témata.

Ke svrchu zmíněným aktivitám je nutno dodat, že byly většinou v příštích letech z nedostatku finančních prostředků a z rozhodnutí ministerstva zdravotnictví ukončeny.

⁸¹ Zvolský, Petr: Obecná psychiatrie, Praha 2003, s. 11.

⁸² Archiv PL Horní Bežkovice, Hora, Vratislav: Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

⁸³ Archiv PL Horní Bežkovice, Hora, Vratislav: Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

⁸⁴ Archiv PL Horní Bežkovice, Zřizovací listina Ministerstva zdravotnictví ČR.

Za ředitele Ing. Ivana Holakovského (ve funkci 1994 – 2004) se prováděly další rekonstrukční práce na budovách. Namátkou můžeme z větších akcí zmínit, že v letech 1993 – 1997 proběhl komplexní přechod z uhlénoho topení na plynové a vybudování jednotlivých kotlen pro každý pavilon zvlášť, rekonstrukci stravovacího provozu v letech 1999 – 2003. V součinnosti s památkovým úřadem byla opravena část střechy a fasády zámku. Modernizace se ale týkala i jiných věcí. V roce 1994 byla položena počítačová síť, která se v dalších letech rozšiřovala a inovovala do dnešního stavu. V roce 2002 proběhlo vybudování nové telefonní centrály. Stranou nezůstal ani vozový park.⁸⁵ Na základě zřizovací listiny Ministerstva zdravotnictví ČR č.16037/2001 je léčebna státní příspěvkovou organizací v přímé řídicí působnosti ministerstva zdravotnictví a je samostatným právním subjektem.⁸⁶

Od 1. září 2004 nastoupil do funkce ředitele léčebny MUDr. Jiří Tomeček MBA, který usiluje o další modernizaci celého areálu léčebny a zvyšování léčebné péče na všech odděleních.

Dne 19. dubna 2007 schválilo Ministerstvo financí ČR projekt „Pilotní program primární protidrogové prevence – Vzdělávací a výcvikové centrum pro Ústecký kraj“ v rámci Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích. Cílem programu se stala adaptace bývalého kostela sv. Václava na multifunkční kulturní centrum pro poskytování služeb v oblasti primární protidrogové prevence. Projekt je cíleně zaměřen jak na pacienty léčebny, tak na externí poskytovatele sociálních služeb, kteří mají možnost se zde odborně vzdělávat. Někdejší kostel se tak stal centrem vzdělávacích (přednášky, semináře), léčebných (sociální rehabilitace, terapeutická sezení) a kulturních aktivit (divadlo, hudba, film). Dalším smyslem projektu je zvýšení informovanosti o drogových závislostech v Ústeckém kraji a zlepšení spolupráce školských zařízení s organizacemi realizujícími programy primární prevence.⁸⁷

V roce 2007 zažádala léčebna Ministerstvo zdravotnictví ČR o udělení akreditací pro specializační vzdělávání v oborech psychiatrie a sexuologie. Ministerstvo žádosti vyhovělo a 26. února 2008 udělilo léčebně akreditaci „specializačního vzdělávání v oboru psychiatrie“. Pro obor sexuologie získala léčebna stejnou akreditaci 7. srpna 2008.

V listopadu 2008 se po celkové rekonstrukci otevřela kavárna, která slouží zejména pacientům léčebny a jejich rodinným příslušníkům a přátelům k setkávání a posezení, ale i jako tzv. „resocializační“ kavárna.

Dne 29. června 2009 udělila Spojená akreditační komise ČR léčebně, jako první v České republice, akreditaci za splnění „kriterií pro řízení a kontinuální zvyšování kvality dle národních akreditačních standardů“.⁸⁸

Od roku 2009 probíhá regenerace parku, jejímž smyslem není jenom prořezávka přestárých a nemocných stromů, ale změna celkového architektonického řešení parku. Cílem úprav je vytvoření atraktivního místa k procházkám jak pro pacienty, tak pro návštěvníky za pomoci pestré kompozice světlých palouků, barevných záhonů a výsadbou nových vhodných dřevin.

⁸⁵ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

⁸⁶ Výroční zprávy 2005 – 2008.

⁸⁷ Internet, www.plhberkovice.cz

⁸⁸ Internet, www.plhberkovice.cz

Dnes má léčebna celkovou kapacitu 587 lůžek, ale z důvodů různých rekonstrukcí je současný stav o něco nižší. Její spádovou oblast tvoří bývalé okresy Děčín, Ústí nad Labem, Teplice, Most, Litoměřice z Ústeckého kraje, Česká Lípa z Libereckého kraje a Kladno a Mělník ze Středočeského kraje. Léčebna ale samozřejmě po dohodě přijímá i pacienty ze všech částí republiky, i cizince. Finanční prostředky získává v naprosté většině úhradou za léčebné výkony od pojišťoven, zbytkem přispívá do rozpočtu zřizovatel a také vlastní hospodářská činnost léčebny v podobě praní prádla a vaření stravy pro cizí subjekty, provozem kavárny a zahradnictvím.⁸⁹

Život v léčebně a péče o klienty

Zemský ústav pro choromyslné v Horních Beřkovicích byl otevřen v době, kdy si od počátku 19. století razily svou cestu po Evropě dnešním poměrům blízké zásady pro léčbu a péči o duševně nemocné. Zemský ústav pro choromyslné v Praze těchto nových poznatků a zkušeností z ústavů v západní Evropě plně využíval a postupně odstraňoval drastické léčebné prostředky, jako bylo bití, vysilování organismu projímadly, spoutávání řetězy a jinými omezovacími prostředky při stavech „zuřivosti“ nebo umísťování pacientů s nadějí na vyléčení mezi chroniky, zpočátku bez ohledu na pohlaví.⁹⁰ Ještě v roce 1886 se sice zavedly tzv. „lůžka pro rozčilené nemocné“, které se několik let užívaly. Metoda byla podle záznamů příznivá, ale jako nedostatek se ukázalo, že nezkracovala „dobu trvání nemoci v léčitelných případech“. Dalším negativem bylo zhoršení tělesného stavu pacientů (ubývání na váze) a problémy s dolními končetinami z důvodu nepohyblivosti a také zvýšená spotřeba prádla.⁹¹

V průběhu 19. století se započalo s rozlišováním pacientů na chronicky nemocné a tzv. „vyléčitelné“, tedy s nadějí na uzdravení. Zmíněné dělení se promítlo i do funkcí ústavů, kdy se zřizovaly buď tzv. ústavy léčebné pro „vyléčitelné“ nemocné nebo ústavy ošetrovací pro chroniky. Toto členění se posléze ukázalo jako nevhodné jak z hlediska zdravotního tak i ekonomického, proto došlo k sjednocení v tzv. ústavy smíšené, tedy léčebné i ošetrovací. Samotní pacienti se nově dělili podle formy nemoci na klidné, méně klidné, neklidné, somatické apod. U „vyléčitelných“ pacientů přinesly změny v léčbě odstranění jakéhokoliv mechanického omezování. Místo zavírání do klecí a přivazování k lůžku mělo nastoupit volné ošetřování, klid na lůžku, vydatná strava, pobyt na čerstvém vzduchu, společenská zábava různého druhu a zejména přiměřené zaměstnávání nemocných v dílnách, zahradách a v ústavním hospodářství.⁹²

Zvláště zaměstnávání pacientů jako forma terapie se racionalizovalo. Vodítkem se při výběru stalo jeho civilní povolání, případně se přihlédlo k jeho osobním zájmům. Pro takové pacienty začaly v ústavech vznikat zvláštní pavilony, kterým se tehdy říkalo „kolonie pracujících“.

Nové směry v léčbě se staly zemskému výboru podnětem k tomu, aby ihned po převzetí pražského ústavu pro choromyslné do své správy zasáhl do systému péče o nemocné. Byly vydány nové instrukce pro lékaře, ošetrovatele i administrativu. V instrukcích se můžeme dočíst i předpoklady pro přijetí ošetrovatelů do služby. Věk byl omezen do 40 let, zájemci

⁸⁹ Výroční zprávy 2005 – 2008.

⁹⁰ Národní archiv v Praze, f. Zemský ústav pro choromyslné v Praze, inventář s. 7, Praha 1975.

⁹¹ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3138.

⁹² Heveroch, A. (ed.): Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách, Praha 1926, s. 109 – 112.

museli být tělesně a duševně zdraví, ovládat český i německý jazyk, umět číst, psát, počítat, mít osvědčení o bezúhonnosti. Po ošetřovateli se vyžadovala pečlivost, spolehlivost, zodpovědnost, vlídnost a poslušnost k nadřízeným. Za to měli zaměstnanci nárok na služební oděv, bezplatné stravování a ubytování. Ošetřovatelky byly přímo ubytovávány na pokojích nemocných, jejich lůžko bylo od ostatních odděleno, nejčastěji plentou. Pracovní podmínky ošetřovatelů nebyly příznivé a vztahovaly se na ně zákony stejné jako pro čeledíny. Nebylo divu, že byla mezi ošetřovateli velká fluktuace. Někteří byli naopak propuštěni pro nevhodné chování k pacientům, porušování pracovních předpisů a kázně, těhotenství apod.⁹³ Plat ošetřovatelů v hornobežkovickém ústavu se v roce 1896 pohyboval dle délky praxe od 10 do 13 zlatých měsíčně. Lékaři v ústavě pobírali před rokem 1900 průměrný plat 1200 zlatých ročně. S výší svého platu byli obdobně nespokojeni jako dnes. V archivních dokumentech lze nalézt „petice“ za zvýšení platu, ve kterých poukazovali na to, že jiné intelektuální profese např. advokáti pobírají mnohem vyšší průměrné mzdy. Všichni zaměstnanci mimo ošetřovatelů byly do ústavu jmenovány dekretem zemského výboru.

Příchod boromejek do hornobežkovického ústavu v roce 1892 nastolil přísný režim pro pacienty i ošetřovatelský personál. Změny se setkaly s odporem u ošetřovatelů, kteří vyhrožovali hromadným odchodem. Nakonec odešlo 23 ošetřovatelů z 35. Zakrátko je však nahradili noví zájemci. Více jak 50% fluktuace mezi ošetřovateli ročně však byla během následujících let nepříjemnou realitou. Početní stav ošetřovatelů na počet pacientek byl pražským ředitelstvím tabulkově stanoven, kdy o 300 pacientek mělo pečovat 33 ošetřovatelů. Tento stav odpovídal poměrům v jiných ústavěch, ale ředitel Klučina žádal o zvýšení počtu s odůvodněním, že v hornobežkovickém ústavu je naprostá většina pacientek nesamostatných, kterým je potřeba věnovat celodenní zvýšenou péči a na ostatní nutné práce nezbývá čas.⁹⁴ V roce 1896 byl proto novým dekretem zvýšen jejich počet na 52 při 400 lůžkách.

Jak se vlastně žilo pacientkám v ústavu v počátcích jeho existence? Jako příklad si vezmeme rok 1897 a čerpat informace budeme z výroční zprávy.⁹⁵ Tento cenný záznam se sice vztahuje pouze k období jednoho roku, ale lze předpokládat obdobný průběh v horizontu několika let. V roce 1897 měl ústav k dispozici 415 lůžek, na kterých se pečovalo celkem o 477 pacientek za celý rok. Z nich asi 90 v ústavu vykonávalo nějaké zaměstnání. Řádové sestry zaměstnávaly pacientky dle potřeb prací na poli, v zahradě, v prádelně, sušárně, kuchyni, předěláváním žíněnek na spaní, šitím, pletením a dalšími ručními pracemi.⁹⁶ Ošetřovanky byly za svou práci placeny podle jejího druhu. Například v prádelně dostávaly 5 krejcarů denně, za práci na poli a zahradě 30 krejcarů denně. Pracovaly denně mimo neděle a svátky a vydělané peníze jim byly ukládány do „výdělkové pokladny nemocných“. Při odchodu z ústavu dostaly peníze vyplaceny.⁹⁷

Dle možností a zdravotního stavu měly některé pacientky volné vycházky do okolních lesů v doprovodu opatrovnic a mohly se účastnit bohoslužeb v kapli v neděli, ve svátek a ve čtvrtky. Měly běžně povoleny návštěvy příbuzných a možnost číst si v knihách vypůjčených z ústavní knihovny. Zajímavý je také stručný popis průběhu Štědrého dne v ústavu. Na každém patře stál ozdobený vánoční stromek, ověšený cukrovinkami a odpoledne, po

⁹³ Marková, Eva a kol.: Psychiatrická ošetřovatelská péče. Praha 2006, s.28.

⁹⁴ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3328.

⁹⁵ Archiv PL Horní Bežkovice, Výroční zpráva o král.českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Bežkovicích za rok 1897.

⁹⁶ Archiv PL Horní Bežkovice, Výroční zpráva o král.českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Bežkovicích za rok 1897.

⁹⁷ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3238.

promluvě ústavního kněze, bylo 135 ošetřovatek obdarováno dárky, poněkud látkami na šaty. Večer potom mělo 251 pacientek k večeři rybu. Následně všechny dostaly vánočky, jablka a ořechy.⁹⁸ Ústav také pro ošetřovanky každoročně pořádal masopustní zábavu s hudbou, kde mohly tančit ve vlastnoručně ušitých maskách. Jako občerstvení dostaly kávu, koblihy, „uzenky“ a dokonce i pivo. Náklady na dárky se hradily z výdělkové pokladny.⁹⁹

Pacientkám nebyly dávány žádné omezovací prostředky. Občas se pouze užívalo izolačních komor ke zklidnění u těch chovatek, kde hrozilo, že mohou být v rozčilení nebezpečné svému okolí.

O zmíněných 477 pacientek se v roce 1897 starali 2 lékaři (z toho 1 řídící primář), 1 duchovní, 4 úředníci, 11 řádových sester a 47 ošetřovatelů.¹⁰⁰ Teprve od roku 1908 měla léčebna 2 primáře a 2 sekundární lékaře. 7 července 1909 schválil zemský výbor rozdělení primářské služby tak, že jeden se staral o muže a druhý o ženy. Vrchní dozor nad ústavem stejně jako přijímání a propouštění pacientů zůstalo nadále v rukách řídícího primáře.¹⁰¹

Každoročně se vedly výkazy o diagnózách pacientů. Za příklad si uveďme výkaz z roku 1896, kde byly na předtištěném formuláři vypsány tehdy rozlišované diagnózy a jednotlivé ústavy k nim vepisovaly počty nemocných. Nás především zajímá hornobeřkovická léčebna. V následujícím výčtu jsou uváděny názvy diagnóz v originálním znění a v závorce je připsán počet nemocných: „vrozená blbost“ (2), „vrozená slabomyslnost“ (14), „zádumčivost“ (1), „zuřivost“ (6), „zmatenost“ (1), „částečná šílenost“ (160), „periodická šílenost“ (0), „získaná blbost“ (193), „paralytická šílenost“ (4), „epileptická šílenost“ (74), „hysterická šílenost“ (0), „neurasthenická šílenost“ (0), „šílenost s pelagrou“ (0), „alkoholismus“ (1), „jiná intoxikační šílenost“ (0), „simulace“ (0). V jiných letech rovněž převažovaly diagnózy „částečná šílenost“, „získaná blbost“, „epileptická šílenost“.¹⁰²

Do ústavů se přijímali duševně nemocní na základě písemné žádosti nejprve vrchnosti (do roku 1848), později příslušného úřadu (obce, města, okresního hejtmantství). Žádost doprovázel chorobopis místního lékaře. Žádal-li o převzetí nemocného do ústavu jeho příbuzný, musely jeho žádost podpořit úřady a lékař. Na žádosti, které nebyly potvrzeny úřady a opatřeny chorobopisy, nebyl brán zřetel. Ale ani splnění veškerých náležitostí ještě neznamenalo automatické přijetí. O potřebnosti umístění pacienta do ústavu se vzhledem k jejich neustálé přeplněnosti rozhodovalo na základě bedlivého posouzení chorobopisu.¹⁰³

Od počátku činnosti hornobeřkovického ústavu si pacienti museli zdejší pobyt platit. Dekret zemského výboru vydaný v roce 1876 stanovil pro všechny zemské ústavy jednotnou cenu za den pobytu. Byly stanoveny tři třídy. Ošetřování v první třídě stálo 2 zlaté a 50 krejcarů, druhá třída stála 1 zlatý 50 krejcarů, třetí potom 80 krejcarů. Cenu, která nám v dnešní době sama o sobě mnoho neřekne, si musíme přiblížit jinak. Kromě výše zmíněné mzdy zdravotnických zaměstnanců si řekněme přibližný plat i jiných profesí. Denní plat ústavního výpomocného sluhy tenkrát činil 60 krejcarů a plat ústavního zahradníka 1 zlatý.¹⁰⁴ Průměrný dělnický plat tehdy v okolí Beřkovic obnášel 70 - 80 krejcarů.¹⁰⁵ Z řečeného je

⁹⁸ Archiv PL Horní Beřkovice, Výroční zpráva o král. českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Beřkovicích za rok 1897.

⁹⁹ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3139.

¹⁰⁰ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3139.

¹⁰¹ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3332.

¹⁰² Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3137.

¹⁰³ Národní archiv v Praze, f. Zemský ústav pro choromyslné v Praze 1790 – 1923, inventář s. 13, Praha 1975.

¹⁰⁴ Národní archiv v Praze, f. Zemský ústav pro choromyslné v Praze 1790 – 1923, inventář s. 13, Praha 1975.

¹⁰⁵ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3332.

vidět, že taxa byla pro chudé vysoká, a proto do třetí třídy automaticky spadali zcela nemajetní klienti, na které se vztahovala možnost hradit výdaje za jejich ošetřování ze zvláštního fondu zemského výboru. Žádost o bezplatné ošetřování, případně o snížení ošetřovného např. stanovením výše ročního paušálu splatného čtvrtletně, a to předem, musela být potvrzena duchovní správou, příslušným úřadem v místě bydliště a okresním soudem (ověřený výkaz o hmotných poměrech nemocného a jeho k placení zákonem zavázaného příbuzenstva - tzv. Vysvědčení chudoby). Bezplatné ošetřování z fondu zemského výboru nebo za paušální náhradu povoloval tzv. vysoký dekret.¹⁰⁶ Do této kategorie spadalo v roce 1897 téměř 100% hornobeřkovických chovank.¹⁰⁷ Řekněme si ještě ve stručnosti, odkud vlastně zemský výbor tyto finanční prostředky na krytí výdajů za ošetřovance získával. Už v roce 1852 byla zavedena speciální 3% přírážka k základní dani ke krytí finančních schodků v rozpočtech jednotlivých zdravotnických ústavů. Řízení tohoto zvláštního fondu bylo plně v kompetenci státní správy. Po vzniku zemských sněmů a jim podřízených zemských výborů převzaly tyto fondy do své správy právě zemské výbory jednotlivých zemí a využívaly je ke svrchu zmíněnému účelu. Ústavy měly povinnost přijmout k léčení i cizince. Jejich léčba se hradila rovněž s fondu.

Pokud si movitější pacient musel ošetřovné platit sám a uhrazení nemohlo proběhnout v hotovosti, byla pohledávka zapsána jako dluh váznoucí na jeho nemovitosti a výmaz zástavního práva se provedl na písemný pokyn ústavu až po zaplacení ošetřovného. Vzhledem k tomu, že ošetřovací náklady při dlouhodobé hospitalizaci pacienta mohly dosahovat pro rodinu neúnosných částek, zejména šlo-li o jejího živitele, žádali příbuzní naopak o možnost předání nemocného do domácího ošetřování. Pokud pacient v ústavu zemřel a nebyl samoplátcem, zůstaly jeho osobní věci ústavu a nabídly se k prodeji. Osobní věci platících pacientů se protokolárně předávaly pozůstalým.¹⁰⁸ V archivu léčebny lze nalézt v osobních spisech pacientů zemřelých v léčebně připojené osobní doklady, rodné a křestní listy, pracovní knížky aj.

Zatímco celkový dohled nad činností ústavů spadl pod státní správu, postupem doby se dohled nad některými pacienty v ústavech přesouval do kompetence soudů a úřadů. Již před rokem 1910 dojížděli soudci roudnického soudu do léčebny k soudnímu vyšetřování pacientů.¹⁰⁹ V roce 1916 vyšel zákon, v němž se stanovil průběh řízení při zbavení svéprávnosti a ustanovení, že k vyšetření duševního stavu nemocných pro rozhodnutí mají-li se umístit k léčení do ústavu, se nařizuje maximálně jednoroční pobyt v ústavu. Po této lhůtě měl soud rozhodnout, bude-li pacient léčen nebo propuštěn. V této souvislosti můžeme zmínit, že ředitelství hornobeřkovického ústavu žádalo Okresní úřad v Roudnici nad Labem, aby při dopravě pacientů do ústavu byly vystaveny doklady nemocných se všemi náležitostmi, „ježto nemocní uvedených dat jednak sdělití nedovedou nebo jich neznají, nebo udají-li je, nejsou věrohodná“.¹¹⁰ Nemocné k hospitalizaci odesílali úřední lékaři s doporučením, kde byla přesně popsána anamnéza a zdravotní stav nemocného.

Při příjmu prováděl tělesné vyšetření pacienta sekundární lékař, duševní stav obvykle posuzoval primář. Zjišťování duševního stavu se dlouhou dobu provádělo kladením otázek a vyhodnocováním odpovědí pacienta, které byly zaznamenány do chorobopisu. Ve dvacátých

¹⁰⁶ Archiv PL Horní Beřkovic, Osobní spisy pacientů.

¹⁰⁷ Archiv PL Horní Beřkovic, Výroční zpráva o král. českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Beřkovicích za rok 1897.

¹⁰⁸ Národní archiv, f. Zemský ústav pro choromyslné v Praze 1790 – 1923, inventář s. 14, Praha 1975.

¹⁰⁹ Národní archiv v Praze, f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928, karton č. 3332.

¹¹⁰ SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f. Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č. 220.

a třicátých letech 20. století mezi nejčastější diagnostické závěry patřila: „psychosis gratis“, „dementia“, „melancholia“. Dekurzy psali opatrovníci průměrně jednou měsíčně a jejich záznamy jsou obvykle velmi strohé.¹¹¹

Od roku 1925 měl ústav povoleno léčit progresivní paralýzu „plasmodiem malarickým“ ve formě injekcí.¹¹² Ve třicátých letech se jako léky nejčastěji podávaly Tinctura opii, Chloralhydrát, Medinal, a Trional. Injekce směl aplikovat pouze lékař. Ke zklidnění pacienta se užíval zábal z mokřých prostěradel. Počet prostěradel a dobu, po kterou měl být nemocný zabalen, určoval primář. Zábaly se používaly ve všech ústavech ještě několik let po II. světové válce¹¹³.

Usnesením zemského úřadu z roku 1933 se rozdělovali opatrovníci a zřízenci do tří kategorií: na definitivní, pomocné a smluvní. Nejvyšší nároky se kladly na zaměstnance s definitivou. Museli splňovat požadavky odborné, psychické i fyzické. Pokud zaměstnanec některé z kritérií nesplňoval, byl propuštěn nebo přearán mezi pomocné ošetřovatele. Mezi smluvní zaměstnance náleželo ústavní služebnictvo. Smluvní zaměstnanci, kteří měli zájem stát se pomocnými opatrovníky, museli složit předepsané zkoušky.¹¹⁴

Po zabrání většiny areálu ústavu Němci, žili pacienti v naprosto nedůstojných podmínkách. Ostatně pro nacistické Německo bylo charakteristické, že duševně nemocní byli hromadně likvidováni jako nepotřebné osoby. Nemocní leželi i na chodbách, chyběla jim dostatečná hygiena, vydatná strava, scházely i naprosto běžné léky a terapie se omezovala jen na tlumení neklidu zavíráním do izolační komory, zábaly nebo cardiazolovými šoky. Není proto divu, že nedílnou součástí těchto podmínek byla vysoká úmrtnost.¹¹⁵

Bezprostředně po skončení války bylo největším problémem opatrování léků, přesto se léčebná péče postupně zlepšovala a modernizovala. V roce 1946 zakoupil ústav první elektrošokový přístroj a výběr vhodných léků, hlavně sedativ, se stal dostupnější. V roce 1951 se poprvé začaly v léčebně aplikovat inzulínové šoky a neklid nemocných byl tlumen lékem Scopolaminem. Jako další metoda se užívala pyretoterapie. Převrat v léčbě duševně nemocných znamenal objevení neuroleptik. V hornobeřkovické léčebně se s jejich pravidelným podáváním začalo v roce 1956, kdy se na československém trhu staly dostupnějšími.¹¹⁶

Od roku 1953 vykonávaly sociální péči o pacienty sociální pracovnice. Nejdříve měla jenom jedna na starost celou léčebnu, ale s tím, jak postupně vzrůstala náročnost a problematika zajišťování sociální služby, zvyšoval se i jejich počet, až každý primariát měl svou vlastní „sociálku“. Ty v úzké spolupráci s ošetřujícím personálem pomáhaly řešit a odstraňovat těžkosti a problémy svěřených pacientů. Další náplní jejich práce byl sociální průzkum v terénu, umožňování kontaktu pacientů s rodinou, starost o finanční zajištění pacientů a jejich umísťování do sociálních ústavů, domovů důchodců, pomoc při hledání zaměstnání apod. V mnoha případech přebíraly sociální pracovnice i funkci opatrovníka pacientů zbavených způsobilosti k právním úkonům.¹¹⁷

¹¹¹ 100 let PL Horní Bečkovice 1890 – 1990, s. 4.

¹¹² Národní archiv v Praze, f. Zemský úřad Praha, karton č. 406.

¹¹³ 100 let PL Horní Bečkovice 1890 – 1990, s. 4.

¹¹⁴ Národní archiv v Praze, f. Zemský úřad Praha, karton č. 406.

¹¹⁵ Školní kronika Základní školy v Horních Bečkovících dokonce uvádí, že mnoho lidí zemřelo na podvýživu.

¹¹⁶ Archiv PL Horní Bečkovice, Houžvička, Jaroslav – Hamouz, Václav: Stručné dějiny léčebny a její další perspektivní vývoj (strojopis), b.d.

¹¹⁷ Kronika PL Horní Bečkovice 1890 – 1970,

V šedesátých letech byly definitivně odstraněny zastaralé metody léčby jako zábaly, izolační místnosti, svěrací kazajky a mříže v oknech většiny pavilonů. Oddělení tak dostala sanatorní ráz. Byla vybavena novým nábytkem, květinami, obrazy. Rozšířilo se dietní stravování a zlepšilo stolování nemocných. Nevhodné plechové talíře nahradily porcelánové a nemocní začali používat jídelní příbory. Ve volném čase měli klienti možnost sledovat rozhlasové a televizní pořady, půjčovat si knihy a časopisy z knihovny, chodili do kina i na vycházky mimo léčebnu a jezdili na výlety ústavním autobusem.¹¹⁸ Zaměstnanci léčebny pro ně v rámci terapie chystali nejružnější kulturně-společenské akce jako taneční zábavy, divadelní hry, maškarní průvody, setkání s umělci, nejružnější hry a sportovní akce.¹¹⁹

Zavedly se nové psychoterapeutické metody, režimová a pracovní terapie, které v letech 1965 – 1968 následovala experimentální terapie LSD a terapie implantovaným Disulfiramem. V roce 1970 se začalo s aplikací lithioterapie a lithioprophylaktické léčby afektivních psychóz a v roce 1976 s unilaterální elektrokonvulzí v anestézii a myorelaxaci. Od roku 1978 se k léčbě začala používat i akupunktura.

Pracovníci léčebny se v tomto období také podíleli na výzkumných aktivitách v oboru psychofarmakologie, psychoterapie, psychologie a neurochemie. Ve spolupráci s VÚFB i VUPs klinicky vyzkoušeli řadu domácích i zahraničních preparátů. Výzkumná činnost v oboru psychologie se věnovala otázkám výzkumu paměti a psychoterapii. Biochemické teorie vzniku schizofrenie se ověřovaly farmakologickými experimenty i peritoneální dialýzou, která byla za tímto účelem do léčebny zavedena. Od roku 1970 léčebna systematicky spolupracovala s Výzkumnou psychiatrickou laboratoří při Psychiatrické klinice v Praze v oblasti mechanismu účinku psychofarmak, převážně pak antidepresiv. Výzkumy byly publikovány v domácích i zahraničních odborných časopisech a prezentovány na celostátních i mezinárodních konferencích psychiatrických a biochemických.¹²⁰ V dnešní době žádné výzkumné aktivity v léčebně neprobíhají.

Od šedesátých let se také dále rozvíjela pracovní terapie. V lednu 1978 byl otevřen tzv. „atelier“ a dalších sedm dílen pro terapeutické účely. Komplexní rehabilitační program, který je stále aktuální i v dnešní době, zahrnoval režimovou terapii, individuální a skupinovou psychoterapii s prvky psychodramatu, relaxační techniky, psychogymnastiku, arteterapii, rehabilitační činnost v atelieru a v dílnách.

Pacienti byli zařazováni do atelieru a dílen podle osobního zájmu, svých možností, schopností a individuálního terapeutického programu, kde pracovali s nejružnějším materiálem (dřevo, kůže, vlna, motouz, textil, koženka apod.) Na konci osmdesátých let 20. století byla nainstalována keramická pec a klientům se tak naskytla možnost pracovat i s hlínou. Dnes se uplatňuje hlavně práce s hlínou, ženské ruční práce, práce s papírem (výroba ručního papíru a jeho další zpracování), v menší míře práce se dřevem a dále přípravné práce pro prodej výrobků. Klienti pracovali pod vedením zkušených terapeutů, kteří jednou týdně zapisovali do dekurzů zprávu o aktivitě jednotlivých pacientů a o změnách, ke kterým v průběhu týdne došlo, aby ošetřující lékař a psycholog byli informováni o pacientovi a mohli tak rozhodnout o dalších postupech v terapii. Metodický dohled nad rehabilitací měl vedoucí

¹¹⁸ Archiv PL Horní Beřkovice, Houžvička, Jaroslav – Hamouz, Václav: Stručné dějiny léčebny a její další perspektivní vývoj (strojopis), b.d.

¹¹⁹ Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970

¹²⁰ 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990, s. 4.

psycholog.¹²¹ Dnes je to hlavní sestra. Prvořadým cílem pracovní terapie je vhodná aktivizace pacientů, smysluplné využívání volného času, utužování pracovních návyků, zlepšování koncentrace.

Výrobky pracovní terapie se dle potřeby předávají k výzdobě, či použití na odděleních, ostatní se nabízejí k prodeji zaměstnancům léčebny.

Do ateliéru a dílen přicházeli klienti z přijímacích oddělení a z oddělení pro dlouhodobě nemocné. Pracovní rehabilitace u pacientů, kteří ze zdravotních důvodů nemohli docházet do dílen, probíhala přímo na odděleních. Způsobilejší z nich byli zařazováni do různých provozů léčebny (zahradnictví, rozvoz stravy a prádla, technickohospodářské dílny apod.), kde vykonávali pomocné práce. I dnes se provádějí aktivizační činnosti u pacientů, kteří nejsou schopni docházet do dílen buď z důvodu imobility, nebo je pro ně práce v dílnách náročná z hlediska dlouhodobější koncentrace, přímo na odděleních formou tělesných cvičení, pomocí jednodušších pracovních technik, tréninku paměti a dalších kognitivních funkcí, relaxace a psychoterapeutických skupin na témata, která zajímají samotné pacienty.¹²²

Pro sportovně rekreační aktivity je pro pacienty v areálu léčebny k dispozici posilovna, tenisový kurt, hřiště na plážový volejbal, nohejbal a fotbal. Součástí rehabilitačních a resocializačních aktivit jsou kulturní akce (zábavy, divadlo, koncerty a výstavy), resocializační pobyty pro dlouhodobě hospitalizované pacienty ve Stvolínkách a v Kytlici a také různé výlety. V rámci zpříjemnění prostředí na odděleních byly pořízeny různé sportovní potřeby, rehabilitační pomůcky, nové knihy, společenské hry atd.¹²³

Pacientům také slouží „resocializační“ a internetová kavárna, které spolu velmi úzce spolupracují. Resocializační kavárna je inspirována myšlenkou „kavárny na půl cesty“. Jejím cílem je připravit pacienty nejen na návrat do běžného života, ale především na vstup do pracovního procesu a na získání s tím spojených sociálních dovedností. Nabízí pacientům pracovní a sociální rehabilitaci formou vlastního zapojení se do provozu kavárny především roznáškou nápojů, úklidem použitého skla a nádobí a menšími úklidovými pracemi v jejím rámci. Plní-li pacienti svědomitě své „pracovní povinnosti“, dostávají za to i finanční odměnu.¹²⁴

Obdobný program poskytuje i internetová kavárna. Pacienti zde získávají základní dovednosti práce s počítačem, základními počítačovými programy a internetem. Dostávají se jim praktické informace, jak si po svém propuštění z léčebny poradit při hledání zaměstnání, jak si opatřit bydlení, správně komunikovat s úřady apod. S těmito službami úzce souvisí i spolupráce s neziskovými organizacemi (FOKUS, WHIGHT LIGHT, SPIRÁLA, BONA...), které pacientům poskytují následnou péči po propuštění z léčebny a dále jim pomáhají se zařazením se do společnosti.¹²⁵ Pracovnice kavárny také rediguje interní časopis s názvem Očima pacientů, do kterého přispívají jednak zaměstnanci informativními články, ale především zde pacienti mohou prezentovat své literárněbásnické pokusy.

¹²¹ 100 let PL Horní Beřkovice 1890 – 1990, s. 20 – 21.

¹²² Internet: www.plhberkovice.cz

¹²³ Internet: www.plhberkovice.cz

¹²⁴ Za informace velmi děkuji Bc. Radce Melicharové.

¹²⁵ Za informace velmi děkuji Bc. Radce Melicharové.

Stručná historie jednotlivých budov¹²⁶

Budova zámku (budova „A“)

Zámek bez křídel byl dostavěn v roce 1756 tehdejším majitelem hornobeřkovického panství Adamem Františkem hrabětem Hartigem. Obě křídla se dokončila až roku 1780. V průběhu dalších desetiletí přecházel prodej do majetku Ledebourů, Desfoursů, Černínů a nakonec ho v roce 1883 koupil statkář Josef Černý.

Po adaptaci zámku na ústav se v hlavní budově nacházel v přízemí a každém patře sál a několik místností. Obě původně přízemní křídla byla v letech 1891 – 1892 o patro zvýšena. Pro představu, jakými vnitřními prostory byla tehdy budova vybavena, si ji stručně popíšme, tak jak se nám dochoval její popis z roku 1897. V přízemí severního křídla se nacházel inspekční pokoj pro službu konající sestru, zařízená ústavní kuchyně, jídelna pro řádové sestry, světnice pro služebnictvo, prostory pro dřevo a uhlí na topení, zámečnická dílna s bytem zámečnicka, byt vrátného, vrátnice a kaple. Tehdy ještě chyběl průjezd vedle kaple do parku. V prvním patře téhož křídla bychom našli byty pro řádové sestry, pro kněze, pro sekundárního lékaře, pokoj pro pacienty a sál. V přízemí jižního křídla byla zbudována

¹²⁶ Kapitola si neklade za cíl podrobné zachycení změn u jednotlivých budov, ale popisuje jen ty nejdůležitější.

pracovna lékaře, lékárna, prádelna, sklad šatstva, pracovna správce ústavu, v prvním patře potom sušárna prádla a mandlovna, byt správce a ředitele léčebny.¹²⁷

Zmíněné rozčlenění vydrželo do roku 1914, kdy se započalo s novými úpravami obou křídel. V souvislosti se stavbou kostela se plánovalo zrušení kaple a na jejím místě probourání průjezdu do parku. Proti tomu protestoval zemský památkový úřad, který nakonec zachování kaple prosadil s tím, že průjezd bude veden hned vedle kaple. Po dokončení rekonstrukce v roce 1920 se v přízemí severního křídla nacházela kaple, čekárna pro pacienty, přijímací kancelář, skladiště, koupelny personálu, vrátnice a byt vrátného. V prvním patře pracovna správce léčebny, kontrolora, pokladníka, úředníků, ředitele, lékařů, přestěhovala se sem lékárna a nově vznikla laboratoř. V místě dnešní účtárny byl byt pro svobodné lékaře. Spojovací chodba mezi administrativní a zdravotnickou částí byla vedena přes oratoř kaple a oddělena od ní skleněnou stěnou, tak jak ji můžeme vidět dnes.¹²⁸

Přízemí jižního křídla zaplnilo skladiště a byty pro úředníky, první patro byty ředitele, správce léčebny, vrchního ošetřovatele a pokladníka.¹²⁹

V této podobě zámek vydržel až do konce roku 1944, kdy polovičku budovy zámku zabral lazaret pro německé vojáky. Zpustošený zámek se začal rekonstruovat až v roce 1951. Po jejím dokončení se zde střídala různá oddělení. Dnes tady najdeme přijímací oddělení pro muže a ženy, přijímací mužské oddělení pro závislosti a rehabilitační oddělení pro ženy.

V jižním křídle zámku byla v přízemí z úřednických bytů zřízena konferenční místnost a knihovna pro zaměstnance, které se v roce 1969 přebudovaly na kino, a v roce 1991 zde vznikla kavárna pro pacienty. Původní skladiště se v letech 1963 – 1964 předělalo na centrální terapii. V roce 1969 se volné prostory v místě dnešního kiosku přebudovaly na prodejnu potravin. V prvním patře už v roce 1963 vzniklo z primářských bytů nové protialkoholní oddělení.¹³⁰ Nyní se zde nachází resocializační oddělení.

Přízemí severního zámeckého křídla vyplnily v padesátých a šedesátých letech ambulance zubní, oční, nosní a krční, chirurgická, gynekologická a ordinace pro závodního lékaře. Po jejich přestěhování do budovy bývalého kláštera sloužily volné prostory k nejrůznějším účelům.¹³¹ V dnešní době se zde nachází kanceláře dokumentačních a sociálních pracovníků, středisko IT a ekonomický archiv. Na svém místě zůstala po celou dobu pouze vrátnice a kaple, ve které až do dnešních dnů probíhají bohoslužby. První patro nadále sloužilo a slouží jako kanceláře administrativy, ředitele, sekretariátu, hlavní setry a je zde odborná knihovna.

V době probíhající rekonstrukce v letech 1984 – 1990 byla celá budova včetně obou křídel prázdná.

Klášter a kostel sv. Václava (budova „B“)

¹²⁷ Archiv PL Horní Beřkovice, Výroční zpráva o král.českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Beřkovicích za rok 1897.

¹²⁸ SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f.Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č.219.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

¹³¹ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

O stavbě kláštera pro řádové sestry a kostela sv. Václava rozhodla Zemská správní komise království českého v roce 1914. Základní kámen byl položen v následujícím roce a celá stavba se dočkala svého dokončení v roce 1920. V patře kláštera se nacházely ložnice pro 24 sester, jejich představenou a duchovního. V přízemí se vcházelo do vstupní haly a společenských místností a domácí kaple.¹³² Řádové sestry ale byly v roce 1920 odvolány a defakto se do nových prostor ani nestihly nastěhovat. Své nové využití našla budova v adaptaci na byty zaměstnanců.¹³³

Kostel byl projektován pro 300 – 350 osob, z nich 144 sedících. Měl mít dva vchody. Hlavní v ose oltáře pro muže a druhý na východní straně pro ženy. Zaměstnanci a jejich rodiny měli vyhrazeno místo na kruchtě, do níž byl zvláštní vchod.¹³⁴ Kostel byl částečně vybaven nábytkem ze zámecké kaple, ale svého vysvěcení se dočkal až v roce 1942. Za okupace sem převezli oltář ze Strakovy akademie (dnešní sídlo vlády ČR), aby se uchránil před poničením.

Svému účelu sloužil kostel sv. Václava do roku 1959, kdy vedení léčebny navrhlo - z důvodu malé návštěvnosti - jeho zrušení a adaptaci na kulturní dům. Církev návrh „schválila“ a převzala si vybavení kostela. K bohoslužbám už měla sloužit pouze zámecká kaple.¹³⁵ Přebudovaný interiér kostela skutečně sloužil jako kulturní dům. V roce 1980 se od hlavní části kostela oddělila umělou příčkou boční loď, ve které vzniklo nové rentgenové pracoviště. Patro nad ním využívalo sexuologické oddělení. Pracoviště RTG ale bylo záhy zrušeno a prostory kostela sloužily do roku 2005 jako skladiště.¹³⁶ Za pomoci Norských finančních fondů doznal kostel rekonstrukce a adaptace na multifunkční centrum pro pacienty i zaměstnance, které bylo otevřeno v roce 2009.

V letech 1974 – 1977 probíhala přestavba bývalého kláštera na sexuologické oddělení umístěné v patře a ordinace ambulantních lékařů a laboratoř v přízemí. Lékaři se sem po dokončení přestěhovali ze severního křídla zámku.¹³⁷

„Hartig“ (budova „C“)

Patří mezi nejstarší pavilony léčebny. Byl dostavěn v roce 1908 a původně určen pro duševně nemocné ženy, které navíc onemocněly tuberkulózou. K tomuto účelu se upravilo i nejbližší okolí budovy vysázením hájku ze smrků a borovic, kam ošetřovatelé přenášely pacientky na lehátkách. Současně s pavilonem byla postavena i dřevěná veranda, v roce 1958 nahrazená zděnou, a sloužící jako společenská místnost pro pacienty. V téže roce se započalo s přestavbou celého pavilonu, během níž se provedla nástavba druhého patra, kam se umístila laboratoř, vyšetřovna psychologa a byty lékařů.¹³⁸ Dnes je v podkroví ubytovna pro zaměstnance a výhledově se zde plánuje zbudování oddělení.

Po adaptaci pavilon sloužil pouze jako příjmové oddělení pro ženy. Od roku 1966 směrnice ministerstva zdravotnictví určila přízemí pro muže a první poschodí pro ženy.¹³⁹ V roce 1991 došlo k úpravě sklepa na tzv. Klub SSM, který se využíval ke společenským setkáním. Po roce 1990 proběhla jeho modernizace na kavárnu a bar pro zaměstnance, byl zde

¹³² SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f.Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č.219.

¹³³ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

¹³⁴ SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f.Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č.219.

¹³⁵ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

¹³⁶ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis).

¹³⁷ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis).

¹³⁸ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

¹³⁹ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

zbudován bazén se saunou a posilovna. Dnes se uvedené prostory až na posilovnu nevyužívají. Součástí plánu (neuskutečněná) byla i celková rekonstrukce pavilonu pro zahraniční klientelu.¹⁴⁰ V současné době je v přízemí psychologické oddělení pro seniory a v prvním patře sexuologické oddělení.

Budova „D“

Se stavbou se začalo už v roce 1910, ale svého dokončení se pavilon dočkal až v roce 1922.¹⁴¹ Původně se budova plánovala jako příjmové oddělení pro ženy, ale nakonec se sem umístili „klidní“ muži. Za II. světové války zde německý lazaret zřídil dva operační sály. Po válce se opět obnovil jako oddělení pro muže a ženy.¹⁴² Dnes je pavilon určen pro neklidné muže s ochrannou léčbou.

Budova „E“

Původně ji tvořily dva samostatné pavilony. Budova blíže k zámku se využívala nejprve jako konírna a po vzniku ústavu našla své uplatnění jako infekční oddělení. V době I. světové války byli pacienti vystěhováni a místnosti změněny na byty zaměstnanců. Pacienti se sem znovu vrátili po II. světové válce.¹⁴³

Vzdálenější budova rovněž patřila k zámku a před rokem 1910 sloužila jako kuchyně a pekárna. Své následné využití našla rovněž v bydlení pro zaměstnance. V roce 1955 zde bylo zřízeno protialkoholní oddělení. Přestěhování oddělení na zámek zde posléze umožnilo vznik ženského oddělení.

V roce 1968 se započalo se stavbou spojovací chodby mezi oběma pavilony, která byla určena pro společenské místnosti a dostavěna o rok později.¹⁴⁴

Dnes celý pavilon slouží jako rehabilitační oddělení pro seniory.

Budova „F“

Byla dostavěna v roce 1910 jako pavilon pro méně klidné muže. Svou funkci si plnil do roku 1945, kdy proběhla jeho adaptace.¹⁴⁵ V letech 1991 – 1996 probíhala další kompletní rekonstrukce. Podkroví bylo upraveno na ubytovna.¹⁴⁶ Nyní se v přízemí nachází psychologické oddělení a v poschodí režimové oddělení pro seniory.

Budova „G“

¹⁴⁰ Archiv PL Horní Bečkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

¹⁴¹ SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f.Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č.359.

¹⁴² Archiv PL Horní Bečkovice, Kronika PL Horní Bečkovice 1890 – 1970.

¹⁴³ SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f.Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č. 220. Též: Archiv PL Horní Bečkovice, Kronika PL Horní Bečkovice 1890 – 1970.

¹⁴⁴ Archiv PL Horní Bečkovice, Kronika PL Horní Bečkovice 1890 – 1970.

¹⁴⁵ Archiv PL Horní Bečkovice, Kronika PL Horní Bečkovice 1890 – 1970.

¹⁴⁶ Archiv PL Horní Bečkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

Dostavěna v roce 1923 jako příjmové oddělení pro muže. Po válce prošla rekonstrukcí a nově sloužila mužům i ženám.¹⁴⁷ Dnes je zde umístěno rehabilitační oddělení a oddělení pro mentální retardace.

Strojovna a prádelna (budova „J“)

Dostavěna v roce 1910. Kromě strojovny a prádelny se zde nacházela i kotelna, která vytápěla nejen prádelnu, kuchyni, ale i budovy „F“ a „H“. Ve strojovně byl umístěn generátor na stejnosměrný proud a díky němu mohla začít postupná elektrifikace léčebny. V průběhu času se ke strojovně připojovaly i jednotlivé dílny: strojnická, zámečnická, klempířská a elektrotechnická. V roce 1944 došlo k rozdělení prádelny, kdy jedna polovina prala pro ústav a druhá pro lazaret. V roce 1969 se zrušila kotelna z důvodu výstavby nové a místo ní se zřídily údržbářské dílny.¹⁴⁸

Prádelna byla od svého uvedení do provozu vybavena strojními pračkami, ždímačkami, parními kotli a samostatnou místností na desinfekci prádla. Zatravněný prostor mezi prádelnou a nynější budovou „G“ sloužil jako bělidlo na bělení prádla pomocí slunečních paprsků.¹⁴⁹ V letech 1973 – 1977 proběhla její rozsáhlá rekonstrukce na vysokou kapacitu praní.¹⁵⁰ V prvních letech po této modernizaci prádelna sloužila i nemocnicím v Litoměřicích a v Roudnici nad Labem. V době rekonstrukce zajišťovaly praní dvě provizorní prádelny, jedna v bývalém kostele sv. Václava a druhá v prostorech dnešní lékárny.¹⁵¹

Stravovací provoz (budova „K“)

Postavena v roce 1910 jako centrální kuchyně ústavu vybavená na vaření parou a s pekárnou. Obdobně jako prádelna se i kuchyně rozdělila v roce 1944 na dvě části, přičemž jedna sloužila lazaretu.¹⁵²

Po válce se vše vrátilo do původního stavu. V průběhu let byl celý stravovací provoz modernizován a upravován v souladu s požadavky doby. Poslední velká rekonstrukce proběhla v letech 1999 – 2000.¹⁵³

Sklad MTZ (budova „P“)

Budova byla dokončena v roce 1937 a měla sloužit jako sklad a dílny. Pro snadné vykládání zboží se zezadu postavila u železniční vlečky rampa. Z dílen se zde nacházely krejčovská a obuvnická, čalounická, lakýrnická, truhlářská, krátce i knihařská a místnost pro čištění inventárních předmětů.¹⁵⁴ V roce 1978 zde vznikl atelier pro pracovní rehabilitaci

¹⁴⁷ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

¹⁴⁸ Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

¹⁴⁹ SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f. Okresní úřad Roudnice nad Labem, karton č. 359.

¹⁵⁰ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

¹⁵¹ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

¹⁵² Archiv PL Horní Beřkovice, Kronika PL Horní Beřkovice 1890 – 1970.

¹⁵³ Archiv PL Horní Beřkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

¹⁵⁴ SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, f. Archiv obce Horní Beřkovice, karton č.1.

pacientů, který je zde dodnes.¹⁵⁵ Kromě skladu a dílen jsou zde kanceláře a centrální zdravotnický a ekonomický archiv.

Budova „R“

Dokončena v roce 1910 a původně sloužila jako oddělení pro pracující muže. Dnes je v ní oddělení pro dlouhodobě hospitalizované.¹⁵⁶

Budova „S“

Dostavěna po roce 1925 jako infekční pavilon, který se změnil v roce 1961 na interně-infekční oddělení. V roce 1965 se změnilo na samostatný interní primariát.¹⁵⁷ Dnes se zde nachází příjmové oddělení pro seniory.

Budovy „U“ a „V“

Postaveny v roce 1908 pro účel ústavního hospodářství, které sloužily jako chlévy, stodoly a čeledník. Po zrušení ústavního hospodářství byly prázdné chlévy přeměněny na garáže, stodoly skladiště materiálu a požární zbrojnici, které zde jsou dodnes.

Budova čeledníku („V“) doznala částečné rekonstrukce na byty a kancelář zahradníka. Rozsáhlejší rekonstrukce proběhla v roce 1983, kdy čeledník byl adaptován na byty. Z důvodu rekonstrukce zámecké budovy se sem v letech 1984 – 1990 nastěhovalo ředitelství léčebny.¹⁵⁸ Dnes se zde nachází režimové ženské oddělení pro závislosti.

Budova „Y“

Pavilon postaven v roce 1922 a sloužil jako byty lékařů a vrátného pro dolní vrátnici. V roce 1966 byla vila vystěhována a místnosti upraveny pro pacienty.¹⁵⁹ Dnes je zde režimové mužské oddělení pro závislosti.

Park

Zámecký park založil rovněž Adam František Hartig v polovině 18. století při stavbě nového barokního zámku. Původně byl řešen jako „Francouzská zahrada“ a až na počátku 19. století upraven na anglický krajinářský park. Centrem parkové architektonické dispozice je dvouradá lipová alej, od které se geometricky rozvíjí další dvě aleje, které původně vytyčovaly prostor „Francouzské zahrady“. Prostor mezi nimi vyplnily rondely z lip, dubů či akátů střídaných slunnými palouky. V průběhu času se v parku vysazovaly další stromy a keře.

¹⁵⁵ 100 let PL Horní Bečkovice, s 20.

¹⁵⁶ Archiv PL Horní Bečkovice, Kronika PL Horní Bečkovice 1890 – 1970.

¹⁵⁷ Archiv PL Horní Bečkovice, Kronika PL Horní Bečkovice 1890 – 1970.

¹⁵⁸ Archiv PL Horní Bečkovice, Hora, Vratislav:Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)

¹⁵⁹ Archiv PL Horní Bečkovice, Kronika PL Horní Bečkovice 1890 – 1970.

Kromě jmenovaných stromů zpříjemňovaly procházku parkem kaštany, jedle, tisy, platany, jilmy, jasany a další. V současné době probíhá jeho pozvolná regenerace.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Dokumentový Intranet PL Horní Beřkovice.

Použité prameny a literatura

Prameny:

Archiv PL Horní Beřkovice

- Knihy příjmů
- Instrukce pro vrchní ošetřovatele zemských ústavů království českého
- Výroční zpráva o král. českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Beřkovicích za rok 1897.
- Houžvička, J. – Hamouz, V.: Stručné dějiny léčebny a její další perspektivní vývoj. (strojopis) b.d.

Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích

- f. Okresní úřad Roudnice nad Labem
- f. Archiv obce Horní Beřkovice

Národní archiv v Praze

- f. Zemský ústav pro choromyslné v Praze 1790 – 1923.
- f. Zemský výbor Praha 1874 – 1928.
- f. Zemský úřad Praha – sociální a zdravotní záležitosti 1928 – 1946.
- f. Ministerstvo zdravotnictví, Psychiatrické léčebny, složka Horní Beřkovice 1950 – 1951.

Kroniky a periodika

- Kronika PL v Horních Beřkovicích 1890 – 1970.
- Hora, V.: Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005.
- Kronika obce Horní Beřkovice.
- Kronika četnické stanice v Horních Beřkovicích
- Kronika Základní školy v Horních Beřkovicích
- Podřipan r. 1890 č. 15, a č. 40

Literatura:

- Marková, Eva a kol.: Psychiatrická ošetrovatelská péče. Praha 2006.
- Vencovský, Eugen: Čtení o psychiatrii. Praha 1983
- Vencovský, Eugen: Století české psychiatrie (1886 – 1986). Praha 1986
- Zvolský, Petr: Obecná psychiatrie. Praha 2003.
- Heveroch, Antonín a kol.: Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách. Praha 1926
- 90. let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích.
- 100. let PL Horní Beřkovice

Psychiatrická léčebna Horní Beřkovice

1891 – 2011

Tento text vydala Psychiatrická léčebna Horní Beřkovice při příležitosti 120. výročí založení.

Text, fotografie a grafická úprava:

Mgr. Jiří Kňazovčík, David Vačilja, Bc. Lukáš Záveský

Text i fotografie jsou majetkem PL Horní Beřkovice.

Psychiatrická léčebna
Podřipská 1
411 85 Horní Beřkovice
www.plhberkovice.cz
www.centrumberkovice.cz